

Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşrasında Eğitim Kurumları (Gümüşhane Örneği)*

Naim ÜRKMEZ**

Selahattin TOZLU***

Özet

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da bir takım düzenlemeler yaparak yeniden yapılanma yoluna girmiştir. Geleneksel eğitim kurumlarından modern eğitim kurumlarına geçildiği ama aynı zamanda geleneksel eğitim kurumlarının da varlığını sürdürdüğü bu dönemde, bu değişim ve ikilemin 1850-1923 yılları arasında taşraya yansımalarının nasıl olduğu, Trabzon vilayetine tâbi Gümüşhane sancağı üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Küçük bir Anadolu kasabası olan Gümüşhane'deki Müslüman ve gayrimüslim okulları, öğretmenler, öğrenci sayısı, okutulan derslerden yola çıkılarak eğitim-öğretimin yapısı, Cumhuriyet'e yansımaları ve intikali hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanında günümüze tecrübe olması bakımından eğitim-öğretim alanında yaşanan zorluk ve sıkıntılar da ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Torul, Kelkit, Şiran, Osmanlı Devleti, eğitim.

* Bu çalışma 14-16 Haziran 2012 tarihleri arasında Trabzon'da tertip edilmiş olan 2. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumunda sunulmuş sözlü bildirinin gözden geçirilip yeni belgeler eklenerek genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: naimurkmez@erzurum.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: stozlu69@gmail.com

The Educational Institutions in Ottoman Countryside During the Modernization Era (The Sample of Gümüşhane)

Abstract

Beginning with the Tanzimat reform era, the Ottoman Empire took the path on restructuring by making a number of regulations in every area such as in the field of education. In this period, although a transition was made from traditional to modern educational institutions, traditional educational institutions retained their presence. How the implications of this change and the dilemma of the countryside came about from 1850 to 1923 has been brought up with the subject of Trabzon vilayet's Gümüşhane sanjak. By means of Muslim and non-Muslim schools, teachers, the number of students and classes taught in Gümüşhane, a small Anatolian town, information has been given about the structure of education, its reflections on the Republic, and its transition to the Republican era. In addition, to assist us with the present day, difficulties related to education have been expressed.

Keywords: *Gümüşhane, Torul, Kelkit, Şiran, Ottoman Empire, education.*

Giriş

Gümüşhane, Doğu Karadeniz bölgesinin küçük bir şehridir. Klasik Osmanlı zamanlarından yakın tarihlere kadar bahçeleri ve meyveleriyle ünlü olan bu şehir; bugün o vechesine veda ettirilmiş, bahçe ve meyveleri de tükenince, geri bırakılmış- lıktan başka meşhur hiçbir şeyi kalmamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı taşrasında bulunan Gümüşhane'nin, Tanzimat sonrasındaki eğitim müesseseleri ve burada göreve yapan muallimlerin durumu hakkında bilgi verilecektir. Çalışma, modern eğitim kurumlarının taşraya yayılmaya başladığı Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarını kapsamaktadır. İncelemede Gümüşhane'deki eğitim kurumlarının açılış serüveni, bunların tamir ve tadili, öğretmenlerin durumu, ahalinin eğitime bakışı incelenerek Osmanlı Devleti'nin taşradaki eğitim politikası irdelenecektir. Cumhuriyete devredilen miras ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gümüşhane'nin eğitim durumuna kısaca değinilerek bölge eğitiminin temelinde yatan meseleler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Eğitim-öğretim müessesesi deyince, Osmanlı memleketleri için ilk akla gelen cami ve medreselerdir. Zira, Osmanlılarda bilhassa din adamlarının toplum üzerinde epeyce tesiri vardı. Bu bakımdan eğitim işlerini de önemli nispette onlar üstlenmişti. Kaldı ki modern okullar bir yana, medrese benzeri mekânların bile kıt olduğu devirlerde, böylesi insanlar birer fırsat sayılırdı. Diğer taraftan, Osmanlı toplum yapısında hemen her kurum ve kuruluşun belli bir yeri bulunmaktaydı. Bu müesseseler, yerleri başkalarıyla doldurulamayacak derecede toplumca kabul edilmiştir. Bunun en önemli misalini, camiler teşkil eder. Halk, çocuklarını muhakkak camilerde görev yapan imam ve hatiplere yollar, ilk eğitimi onlardan aldırırlardı. Meseleye resmî olmayan açıdan bakılırsa, Gümüşhane'deki okulların da her yerdeki gibi cami ve mescitler olduğu rahatlıkla anlaşılır. O halde, hemen her kasaba ve köyde bulunan camiler, bu bakımdan birer eğitim ve öğretim yuvasıdır.

Camileri tamamlayan ve onlardan daha disiplinli birer eğitim öğretim kurumu olan medreseler ise, Gümüşhane'de azdır. Ancak, bu bakımdan camiler medreselerin yerini tutmaktadır. Zaten medrese gibi kurumlar, genellikle ya camiler yahut da camilerin yanında teşkil edilerek medrese adı verilen yerlerdi. Buradan anlaşılacağı üzere cami adı taşıyan Gümüşhane mahalleleri, aynı zamanda birer eğitim ve öğretim kurumuydu. O halde ilkin Gümüşhane'de cami adı taşıyan mahallelerin tespiti gerekmektedir.

Fakat Gümüşhane'nin mahallelerinin tespitinden evvel, kasabanın yayıldığı saha belirlenmelidir. Çünkü, Gümüşhane ile ilgili bazı yayınlarda, şehrin zamanla yer değiştirdiği ileri sürülmektedir. Oysa, Gümüşhane şehri yer değiştirmemiş, aksine sadece genişlemişti. Şöyle ki; şehrin ana kütleleri bugün Eskişehir (Süleymaniye) denilen yerdeyken, zamanla bahçelerde yeni mahalleler oluşturulmuştu. Bu da, en azından 18. yüzyıl sonları itibarıyla gerçekleşmiş görünmektedir. Ancak şehrin eski mahalleleri yine olduğu yerde kalmıştı. Anlaşılacağı üzere, Gümüşhane şehri yer değiştirmemiş-

tir. Sadece bahçelerde yeni yerleşme alanları açılmış; bundan dolayı ahali de “şehirli” ve “bahçeli” diye iki kısma ayrılmıştı.¹

Gümüşhane'nin böyle iki parça olması, mahallelerin de şehir ve bahçeler diye ayrılmasını gerektirmektedir. Ancak, bu çalışmada sadece mahallelerin tespiti yapılacaktır. 1837 yılında Gümüşhane'nin mahalleleri şunlardı: Cami-i Kebir, Cami-i Sagir, Cami-i Cedid, Çarşı, Hızirilyas, Meryemana, Ayana, Ayatodor, İstavroz, Cami-i Burhan (Burhaneddin), Cami-i Rüstem, Cami-i Sadullah, Cami-i Sorda, Cami-i Emirler ve Cami-i Gözaçan Mahalleleri.²

Bu mahallelerden cami adı taşıyanların aynı zamanda birer eğitim öğretim kurumu barındırdığı ve bunların da camiler olduğu şüphesizdir. Nitekim, Gümüşhane asıllı meşhur mutasavvıf Ahmet Ziyaeddin, Emirler Mahallesi'nde doğmuş, çocukluğunu burada geçirmiş ve ilk eğitimini de buradaki medresede almıştı. Çünkü, Emirler Camisi'nin bitişğinde Emirler Medresesi bulunmaktaydı. Aynı şekilde, Daltaban semtindeki caminin yanında aynı adlı bir de medrese vardı. Bu hâl 19. yüzyıl ortalarında da aynıydı. Fakat, bazı mahalleler zaman içinde diğerleriyle birleşmiş ve adı unutulmuştu. Nitekim, 1876 ve 1877 yıllarında Gümüşhane mahalleleri, yukarıda adları sayılanlar kadar değildir. Ancak, mevcut camilerde bir azalma olmadığı şüphesizdir.

1) Klasik Dönem Eğitim Kurumları

a) Gümüşhane Medreseleri

Osmanlı Devleti'nde yüksek öğrenim kurumu olarak hizmet veren medreseler, yukarıda görüldüğü üzere Gümüşhane'de de faaliyet göstermekteydi. 1875 yılı itibarıyla Gümüşhane dahilindeki medrese, müderris ve talebe adedi de şöyleydi:³

Tablo 1: 1875 Yılında Gümüşhane'de Bulunan Medrese, Müderris ve Talebe Adedi.

Kaza/Nahiye	Medrese	Müderris	Talebe
Gümüşhane Kazası	7	6	48
Yağmurdere Nahiyesi	1	1	25
Kovans Nahiyesi	1	3	10
Torul Kazası	5	6	20
Kürtün Nahiyesi	1	1	-
Kelkit-Şiran Kazası	79	23	-
Toplam	94	40	103

1 Bu olgu ve Gümüşhane'deki şehirli-bahçeli ayrımı için bk. Selahattin Tozlu, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998, s. 62-72. Gümüşhane'deki şehirli-bahçeli ayrımı ve çekişmesine benzer bir olgu olarak “şehirli” ve “köylü” çekişmesi Bayburt'ta da vardır.

2 Tozlu, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, s. 64-67.

3 *Salname-i Vilayet-i Trabzon*, 1292, Defa 7, s. 76-77.

Eğitim öğretim hususunda etkin rolü olan cami, mescit ve buralarda vazife yapan imam ve hatiplerle, tekkeler de eğitim öğretim çalışmalarını aydınlatma bakımından önem arz etmektedir. 1875 yılında bu görevlilerle bunların görev yerleri şöyleydi:

Tablo 2: 1875 yılında Gümüşhane’de Bulunan Cami, Mescit, Tekke ve Bunların Görevlileri.

Kaza/Nahiye	Cami	Mescit	İmam	Hatip	Tekke
Gümüşhane Kazası	26	6	34	23	-
Yağmurdere Kazası	9	1	14	7	-
Kovans Nahiyesi	13	3	16	11	-
Torul Kazası	42	1	29	36	1
Kürtün Nahiyesi	-	1	13	18	-
Kelkit-Şiran Kazası	-	22	109	42	6
Toplam	90	34	215	137	7

1887/1888 yıllarında Gümüşhane’deki medreseler, bunların bulduklarına halle ve köyler ile müderrisleri sayıları şöyleydi:⁴

Süleymaniye Medresesi: Gümüşhane sancağı merkezindeki Çarşı Mahallesi’nde olup 5 müderrisi vardır.⁵Medrese 1902 yılında dahi 15 öğrenci ile faaliyetini sürdürmekteydi.⁶

Halil Efendi Medresesi: Cami-i Sagir Mahallesi’nde olan medresenin2 müderrisi vardı.

Sadullah Efendi Medresesi: Daltabanlı Mahallesi’nde bulunan bu medresenin, 8 müderrisi bulunmaktaydı.

Hacı Kandaz Medresesi: Duymadık köyünde idi.

Hacı Mustafa Efendi Medresesi: Cebe köyünde idi.

Ahmet Efendi Medresesi: Kovans nahiyesinin Edişe köyünde idi.

Mehmet Efendi Medresesi: Torul kazasının Zigana köyünde faaliyetlerini sürdürmekteydi.

Osman Efendi Medresesi: Torul’un Fidikâr köyünde idi.

Ali Efendi Medresesi: Torul kazasının Kürtün nahiyesine bağlı Yukarı Uluköy’de bulunmaktaydı.

Torul’un Manastırbükü köyündeki bir medrese bulunmaktaydı.

Ömer Efendi Medresesi: Torul kazasına bağlı Araköy’deydi.

4 *Salname-i Vilayet-i Trabzon*,1305, Defa 13, s. 130.

5 *Salname-i Vilayet-i Trabzon*,1305, Defa 13, s. 130.

6 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 4. Sene*, s. 715, 718-719, 766-767.

İsmail Efendi Medresesi: Torul'un Tilkecik köyündeydi.

İsmail Efendi Medresesi: Torul kazasının Beytarla köyündeydi.

Buraya kadar verilen bilgiler resmîdir ve istatistiklerde yer alan imam-hatip ve müderrisler, devlet tarafından tanınmış vazifelilerdir. Bir de köylerdeki cami ve mescitlerde görev yaptığı halde, resmî hüviyeti olmayan kişiler bulunmaktadır. Dolayısıyla, kayda geçmemiş olmakla birlikte, köylerdeki gayri resmî imam hatipler de çocuklara eğitim vermekte ve belki de asıl işi bunlar yapmaktadır. Diğer taraftan, Gümüşhane'deki medrese sayısı da yukarıdaki kadar olmamalıdır. Nitekim, Emirler Medresesi, resmî kayıtlarda geçmeyen bir eğitim kurumudur ve bunun gibi başka müesseseler de vardır. Bu müesseselerin resmîyete geçirilmemiş olması, bunların şehirde bulunmadığı anlamına gelmez.

b) Gümüşhane Sıbyan Mektepleri

II. Mahmud zamanında eğitim öğretime yeni bir anlayışla bakılmış ve bilhassa çocukların cinsiyet ayrımı yapılmadan okutulması kararı alınmıştı. Bu da sıbyan mektebi adı verilen okullarda yapılacaktı. Dolayısıyla hemen her yerde sıbyan mektepleri uygulamasına başlandı. İmparatorluğun bazı yerlerinde özel olarak sıbyan mektepleri inşa edilirken, çoğu yerde bu işlevi camiler üstlenmişti. Buralarda çocuklara okuma yazmanın yanı sıra, ilmihal (dini bilgiler) bilgileri de öğretilmekteydi.⁷

Hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmese de, Gümüşhane'de Tanzimat yıllarında camilerden ayrı olarak, en azından bir sıbyan mektebi binası bulunmaktaydı. Fakat, bu okul zamanla yıkılmıştı. Madencilikle geçinen halk, madenlerin önemli bir kısmının 1848 yılında tatil edilmesiyle çalışma sahası epeyce daralmış, geçimleri sadece elma ve armut ticaretine bağlı kaldığından fakirlik ve zarurete düşmüşlerdi. Dolayısıyla çocukların okutulması meselesinde ellerinden bir şey gelmiyordu. Askerî teftiş göreviyle 1863 yılında Gümüşhane'ye gelen Mirliva Safvet Paşa, mahalli idarecileri toplayarak kasabanın bu halden hemen kurtarılması için tedbir alınması gerektiğini anlatmış ve durumu ayrıca Maarif Nezareti'ne bildirmişti. Paşa, kasabada derhal bir sıbyan mektebi yapılması kanaatindeydi. Gümüşhaneli âlim ve hattat Şeyh Hacı Edhem Efendi, okula tayin edilmeli ve okulun diğer görevlileri de işe başlatılarak Müslüman ahalinin çocukları okutulmalıydı. Paşa, ayrıca mektebin keşfini yaptırarak defterini de hazırlatmıştı. Keşif defterine göre, 150 öğrenci alacak büyüklükteki okulun inşası için 13.736 kuruş lazımdı. Bunun 6.000 kuruşu Gümüşhane Sancağı Mal Sandığından, kalanı da memurlar ile şehirdeki ileri gelenler ve esnaf tarafından karşılanacaktı.⁸

---

7 BA, HAT, 298-17685-B, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2014, s. 22-23.

8 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dahiliye (İ. DH)*, 517/35188, Safvet Paşa'nın Eylül 1863 (Eylül 1279) tarihli yazısı; BOA, A. MKT. MHM, 284/29.

Safvet Paşa'nın teşebbüs ve teşviki sonucu toplanan Gümüşhane Sancak Meclisi, daha evvel inşasına karar verilip temeli atıldığı halde, olduğu gibi bırakılan mektebin hemen yapılması için bir mazbata hazırladı. Paşa'nın tekliflerini aynen sadrazama ileten meclis üyeleri, okulun keşif defteriyle planını⁹ da yollamışlardı.¹⁰

Meselenin İstanbul'daki ilk müzakeresi Maarif Meclisinde yapılmış ve alınan kararlar aynen kabul edilmişti. Fakat, okulun bir an evvel inşa edilerek hizmete açılması dışında mühim bir ayrıntı daha vardı: Bu mektebe maarif kütüphanesinden Elifba, Dürr-i Yekta, İlmihal, Ahlak Risalesi, Tecvit vs. kitap ve risalelerin yollanması da kararlaştırılmıştı. Çünkü, Gümüşhane Sancağında çok ciddi "dini sorunlar" vardı. Maarif Meclisi'nin bu kararı bakanlık, sadrazamlık ve padişah tarafından da uygun bulunarak gerekli emirler yazıldı. Netice itibarıyla Kasım 1863'te Hacı Edhem Efendi, 150 kuruş aylıkla hoca, münasip birinin de 50 kuruş aylıkla halife atanması padişah tarafından onandı.¹¹

Bu çalışmalar sonrasında 1869 yılında, Gümüşhane sancağındaki sıbyan mektepleriyle bunların öğrenci sayıları aşağıdaki gibiydi.¹²

Tablo 3: Gümüşhane Sancağındaki Sıbyan Mektebi ile Öğrenci Sayıları (1869).

Kaza/Nahiye	İslam Mektebi	Talebe	Rum Mektebi	Talebe	Ermeni Mektebi	Talebe
Gümüşhane kz.	37	679	10	309	1	125
Yağmurderenh.	5	126	-	-	-	-
Kovansnh.	17	454	3	33	1	40
Torul kazası	29	503	25	790	2	15
Kürtün nahiyesi	18	144	3	41	-	-
Kelkit-Şiran kazası	58	1.516	17	103	1	20
Toplam	164	3.422	58	1.276	5	200

9 Mektebin planı için bakınız Ek 1.

10 BOA, İ. DH, 517/35188, Gümüşhane Mutasarrıfı Ahmet Bahaeddin'in reisliğinde toplanan sancak meclisinin 28 Eylül 1863 (14 Rebiyülahir 1280/16 Eylül 1279) tarihli mazbatası.

11 Keşif defterinde güzel bir planı da bulunan mektep için toplam 13.736 kuruş harcanacaktı. Maarif Nazım'ının Ekim 1863, sadrazam ve padişahın Kasım 1863 tarihli emirleri için bk. BOA, İ. DH, 517-35188; 1858 yılı Gümüşhane'sinde bir okka ekmek 1,5 (60 para), bir okka et ise 2,5 kuruş (100 para) idi. 1 okkanın ortalama olarak 1.250 gram olduğu düşünülürse 150 kuruş alan bir muallim maaşıyla yaklaşık olarak 400 ekmek veya 70 kg et alabilmekteydi. Ekmek fiyatı açısından düşünülürse muallimlerin maaşı oldukça yetersizdi. Rayiç fiyat için, BOA, İ. MVL, 409/17768.

12 *Salname-i Vilayet-i Trabzon, 1286, Defa 1, s. 76-77.*

Bu istatistiklerden de anlaşılacağı üzere, Gümüşhane’de eğitimle ilgili çalışmalar ve buna ait mekânlar iyiye gitmektedir. Ancak, bu mukayese sancağın kendi içinde yapıldığı zaman böyledir.

1890 yılındaki kayıtlarda Gümüşhane sancak merkezinde iki sıbyan mektebi görünmekteydi. Oysa durum hiç de öyle değildi. Bu hata Gümüşhane’de bulunan iki muallimin, iki okul olarak addedilmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu muallimlerden Edhem Efendi’ye 92, Bekir Efendi’ye ise 52 kuruş maaş verilmekteydi.¹³Anlaşılacağı üzere 1853 yılında 150 kuruş maaşla tayin edilen Edhem Efendi’nin zaman içerisinde maaşı %38 civarında değer kaybetmiş, aynı yıl 50 kuruş maaşla tayin edilen diğer muallimin maaşı ise kısmı bir değer kazanmıştı.

2) Modern Dönem Eğitim Kurumları

Trabzon vilayetine bağlı olan Gümüşhane sancağı, Gümüşhane, Torul, Kelkit ve Şiran kazaları olmak üzere toplam 4 kazadan oluşmaktaydı. Bu kazalardaki eğitim faaliyetleriyle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yazışmalar bulunmasına rağmen, Gümüşhane’nin Kovans ve Yağmurdere ile Torul’un Kürtün nahiyelerine ait belgelere tesadüf edilememiştir. Bu sebeple bahsedilen dört kaza merkezi ile ilgili izahat yapılabileceği halde bu nahiyelere dair ayrıntılı bilgi verilememiştir.

a) Gümüşhane İptidai Mektepleri

Gümüşhane’de bulunan sıbyan mektebi zaman içerisinde modern usullerle eğitim veren iptidai mektebine tahvil edilmiştir. Maarif Nizamnamesine göre iptidai mekteplerinin inşa ve sair masrafı ahali tarafından karşılanacaktı. Ancak Gümüşhane ahali bu parayı karşılayacak durumda değildi. Bu sebeple iptidai mektebi için yeni bir bina inşa etmek yerine, vakfa ait bir bina kiralanmıştır. Ancak 1892 yılında binanın kirasının ödenememesinden dolayı, vakıf mütevellisi binanın boşaltılmasını talep etmişti. Mahalli yönetim vakıf binasını boşaltmış, çocukları eğitimden mahrum kalmaması için de çözüm aramaya başlamıştır. Çaresizlik üzerine Saatçi İsmail Efendi isimli bir zat, kahvehanesini 6 ay müddetle ücretsiz bir şekilde okula tahsis edebileceğini beyan etmişti. Kahvehanenin mektebe tahvil için elverişli olduğu anlaşılınca içi kısmen tefriş edilmiş ve mektep oraya taşınmıştı. Ancak bu durumdan rahatsız olan mektep muallimi, mektebin kapatılarak kendinin açıkta bırakıldığına dair vilayete şikayette bulunmuştur. Şikayet üzerine konu Maarif Nezaretinin gündemine gelmişti.¹⁴ Nezaret, öğrencilerin kahvehanede eğitim görmelerinin doğru olmadığını, ahalinin yeniden bir okul yapması gerektiğini düşünüyordu. Ancak ahalinin 1.500 kuruşa mal olacak binayı, yapacak gücü bulunmuyordu. Maarif Nezareti, merkez bütçesinden okul yapımı için tahsisat istenildiğinde, “ahalimektebin kira gelirini daha önce nasıl

---

13 Trabzon Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 25 Aralık 1890 (13 Cemaziyülevvel 1308) tarihli tezkire ve nezarettaki muamelatı, BOA, MF. MKT, 129/5.

14 Gümüşhane sancağı mutasarrıflığı tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 27 Eylül 1892 (15 Eylül 1308) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 165/143.

karşılamişsa, bina inşasını da o şekilde finanse etmesini” tavsiye etmişti. Yani Maarif Nizamnamesine cemaatin yapması gereken okulun başka bir şekilde inşa edilemeyeceğini ima etmişti.¹⁵ İptidai mektebi, bu süre zarfında öğrenim vermeye devam etmişti.¹⁶ Süleymaniye Camisi (Cami-i Kebir) civarında inşa edilen mektep, ancak 1898 yılında tamamlanabilmişti. Ancak inşaata sarf edilen 325 kuruşluk kereste ve çivi gibi inşaat malzemelerinin ücretinin ödenmesi geciktirilmişti. Dört yıldır alacağı- ni tahsil edemeyen Katircioğlu Dimitri, bu hususta yetkililere şikayette bulunmuştur.¹⁷

1896 yılında mektebin öğrenci sayısı 106’ya ulaşmıştı. Artık mektep iki muallimle idare edilemiyordu. Bu sebeple mektebe bir muallim-i salis ve bir de mubassır tayin edilmesi talep edilmiş ve bu kabul görmüştü.¹⁸ Zaten Maarif Nizamnamesine göre öğrenci sayısı 70’i aşan okullara üçüncü bir muallimin atanması gerekiyordu. Bunun için yapılan sınava beş muallim girmiş ve bunlardan Hacı Mehmed Hilmi Efendi’nin¹⁹ tayini uygun bulunmuştu.²⁰

Gümüşhane’de nüfusun artması ve ahalinin önemli bir kısmının başta da bahsedildiği üzere Bahçeler muhitinde bulunması nedeniyle mevcut iptidai mektebi yetersiz kalmaktaydı. Bahçelerde oturan ahali çocukları, mesafeden dolayı Gümüşhane merkezine gidip gelmekte zorlanmaktaydılar. Bu sebeple Bahçeler Mahallesi’ndeki ahali, buldukları muhite bir mektep açılması için 1907 yılında girişimde bulunmuşlardı. Hatta Maarif Nezaretine, mezkûr mahallede bulunan Sadullah Efendi Camisi’nin yanında, 300’e yakın talebenin öğrenim göreceği, iki dersane ve bir muallim odasından oluşan iki katlı yeni bir mektep inşasını öğretmen gönderilmesi koşulu ile taahhüt etmişlerdi.²¹ Ancak Maarif Nezareti, bütçesinin öğretmen göndermeye müsait olma-

15 Trabzon Maarif Müdürü’nün Maarif Nezaretine gönderdiği 28 Ocak 1893 (10 Receb 1310) tarihli tahrirat ve muamelat, BOA, MF. MKT, 169/41.

16 Maarif Nezareti tarafından Trabzon Maarif Müdüriyetine gönderilen 1 Ekim 1899 (25 Cemaziyülevvel 1317) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 475/57; Trabzon Maarif Müdüriyeti tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 18 Kasım 1898 (4 Receb 1316) tarihli tahrirat ve muamelatı, BOA, MF. MKT, 436/59.

17 Gümüşhaneli Katircioğlu Dimitri’nin 10 Şubat 1904 (28 Kânun-ı sani 1319) tarihli arzuhalı, BOA, MF. MKT, 768/63.

18 Trabzon Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 8 Ocak 1896 (22 Receb 1313) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 308/30.

19 Mehmed Hilmi Efendi, Gümüşhane’ye bağlı Torul kazasının Kürtün-i Bala nahiyesinin Karaçukur köyündendir. 1857 doğumlu olan Mehmed Efendi, buraya tayin edildiğinde 39 yaşında idi. Kendi köyünde başladığını eğitimini Gümüşhane’de Hacı Müezzinzade Hafız Ahmed Efendi vasıtasıyla Süleymaniye Camisi’nin dahilindeki medresede tamamlamıştır. Tercüme-i hal varakası, BOA, MF. MKT, 308/30.

20 BOA, MF. MKT, 308/30.

21 Gümüşhane İdare Meclisinin 3 Şubat 1908 (30 Zilhicce 1325) tarihli mazbatası, BOA, MF. MKT, 1052/18. Bahçeler mevkii 500 haneye yakın askeri binaların ve redif tabur dairesinin bulunduğu beş muhtarlığa ayrılmış bir muhitti. Bu yönüyle hükümet konağının bulunduğu ve gayrimüslimlerle birlikte 600 haneye yakın olan Gümüşhane merkeziyle eşit bir durumdaydı. Bunun yanında bahçelerde daha ziyade seçkin aileler oturmaktaydı. Bahçeler mevkiiinin 22 Kasım 1907 (9 Teşrin-i sani 1323) tarihli müracaat dilekçesi, dilekçede çoğunluğu seçkin aile olan 32 kişinin mührü bulunmaktadır, BOA, MF.

dığını belirterek, okula muallim tayini için mahalli bir kaynak bulması hususunda vilayet maarif idaresine tavsiyede bulunmuştu.²²

Mahalli yönetim bunun yanında iptidai mektebi bulunmayan Daltaban ve Surde Mahallelerine de birer iptidai açılmasını talep etmişti. Bu okullarda görev yapacak muallim-i evvellere 200, muallim-i sanilere ise 150 kuruş maaş verilmesini planlanmıştı. Ancak bu talep de bütçe yetersizliğine takılmış ve şimdilik reddedilmişti.²³

b) Gümüşhane Rüştüyesi

1872 yılına kadar Gümüşhane sancağında, ortaokul sayılan rüştüye mektebi bulunmamaktaydı. Aslında Gümüşhane İdare Meclisi, burada bir rüştüye mektebi açılması için, 27 Aralık 1865 (8 Şaban 1282) tarihinde teşebbüste bulunmuştu. Hatta Gümüşhane’de harap bir halde bulunan mektebi rüştüye olacak şekilde tamir ettirerek açmıştı. Meclis, mahalli yönetimin izniyle buraya muallim dahi tayin etmişti, ancak muallimlerin maaşının düşük olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple Maarif Nezaretinden muallimlerin maaşlarına yeteri derecede zam yapılmasını ve bir de müstahdem atanmasını talep etmişti. Maarif Nezareti durumdan haberdar olunca, o tarihte Gümüşhane’de rüştüye mektebinde eğitim görebilecek öğrenci olmadığından bahisle, ileride rüştüye mektebinde öğrenim görececek öğrenci sayısının artmasından sonra bu mektebin tesis edilebileceğini bildirmişti. Yani rüştüye mektebi için yardım talep edilirken, mektep kapatılmıştı.²⁴Ülkedeki Müslüman çocukların, özellikle misyoner mekteplerine karşı eğitilmesi gerekmekteydi. Ancak kötüye giden bir ekonomi ile eğitim hamlesinin birden bire yapılması mümkün değildi. Seçici davranmak zorunda kalan devlet, öncelikli olarak sahil bölgelerinde daha sonra da nüfusun yeterli olduğu yerlerde mektepler tesis ediyordu.²⁵

1873 yılında Gümüşhane sancağında kaç adet İslam hanesini olduğu Trabzon vilayetinden sorulmuştur. Verilecek cevaba göre bölgeye yapılacak mekteplerin planlaması yapılmış olacaktı.²⁶

Gümüşhane’deki öğrenci sayısı yeterli kabul edilmiş olacak ki 1873 yılında burada bir rüştüye mektebi açılmıştı.²⁷1877 yılında mektebin öğrenci sayısı 60’a aşması

MKT, 1052/18.

22 Trabzon Vilayeti tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 1 Mart 1908 (27 Muharrem 1326) tarihli tahrirati ve muamelati, BOA, MF. MKT, 1052/18.

23 Trabzon Vilayeti tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 23 Kasım 1908 (28 Şevval 1326) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 1104723.

24 Meclis-i Vâlâ tarafından Gümüşhane kaymakamlığına gönderilen 5 Temmuz 1866 (21 Safer 1283) tarihli şukka, BOA, MVL, 718/22.

25 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 110.

26 BOA, MF. MKT, 10/145.

27 19 Eylül 1875 (26 Receb 1290) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. DH, 673/46888.

üzerine Gümüşhane İdare Meclisi, mektebe muallim-i sani tayin edilmesi için girişimde bulunmuştu.²⁸

Daltaban Mahallesi'nde ikamet eden Müslüman ahalinin çocukları, kışın yağmurun fazla yağmasından yazın da sıcağın şiddetinden dolayı Gümüşhane merkezinde bulunan rüştiyeye devam edememekteydiler. Muallimler, 1876 yazında kendilerini rahatsız eden bu durumu, mektebin Daltaban'a açılması veya Daltaban Mahallesi'ne yeni bir rüştiye tesisi önerisiyle bertaraf etmeyi düşünmüşlerdir. Ancak bu konuda herhangi bir gelişme yaşanmadı.²⁹

1889 yılında mektep binası, artık kullanılamayacak bir haldeydi. Müdahale edilmemesi durumunda daha kötü bir duruma gelecekti. Çatısı ve yıkılmaya yüz tutmuş yerlerinin tamiri için en az 1.000 kuruş sarf edilmesi gerekiyordu. Mektebin bu halde olmasından dolayı özellikle kış mevsiminde okul, kimi zaman mecburi olarak tatil edilmekteydi. Gereken meblağın Gümüşhane ahalisinden yardım suretiyle toplanması da pek mümkün gözüküyordu. Çünkü bölge ahalisi oldukça fakirdi. İstenen izin üzerine Maarif Nezareti, mektebin, sancağa ait olup geçen yılın bütçesinden arta kalan meblağla tamiri için müsaade etmiştir.³⁰

1903 yılına gelindiğinde Gümüşhane Tahrirat Müdürü Mustafa İhsan Efendi'nin de çabasıyla rüştiye ve iptidai mektepleri için dört sınıftan oluşan mektep binasının tamirata bitmişti. Mustafa İhsan Efendi'nin gayretlerinden dolayı rütbe-i salise ve iftihar madalyası ile taltif edilmesi teklif edilmiş ancak bu mümkün olmamıştır. Konunun unutulduğu düşünen İhsan Efendi, taltif edilmesi hususunda bizzat Maarif Nezaretine müracaatta bulunmuştu.³¹

Gümüşhane rüştiye mektebinin yaşadığı en mühim sorun muallim tedariki ve malî yetersizlikti. Bu mektebe başlangıçta çeşitli masraflarını karşılaması için 1.000 kuruş tahsis edildiği halde, 1880 yılında bu meblağ 800 kuruşa düşürülmüştü. Ancak bundan haberdar olmayan mektep yönetimi, 1891 senesine kadar mektebin ihtiyaçları için senelik 1.000 kuruş sarf etmişti. Durum ortaya çıktığında 11 yıllık farkın kaydı mektep geri ödeme yapamayacağı için kayıttan düşürülmüştü.³²

Tahsisatın azaltılması mektebin zaman içerisinde zarurî ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hale gelmesine sebep olmuştu. Bu sebeple okulun onarımı için hiçbir harcama yapılamıyordu. 1908 yılına gelindiğinde rüştiye mektebi, tamir görmemesinden dolayı bakımsız bir hale gelmişti. Buranın ve bitişiğindeki çeşme ve su yolunun 20

28 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 28 Nisan 1877 (14 Rebiyülahır 1294) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 47/201; 1294 (1876-77) yılına Trabzon Vilayeti Salnamesinde mektebin öğrenci adedi 85 olarak gösterilmiştir. *Salname-i Vilayet-i Trabzon*, 1294, Defa 9, s. 79.

29 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 7 Mayıs 1876 (12 Rebiyülahır 1293) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 36/34.

30 BOA, MF. MKT, 477/52.

31 BOA, MF. MKT, 758/3.

32 BOA, MF. MKT, 133/15.

yıldır tamir görmemesi, mektebi harap bir hale getirmiştir. Yapılan keşif sonrasında tamirat için gereken meblağın 9.881 kuruş olduğu tespit edilmişti. Ancak bu meblağı, ahalinin karşılaması mümkün değildi. Tamir için gerekli keşfi yaptıran mahalli yönetim, gereken meblağın mahalli maarif tahsisatından sarf edilmesini istenmekteydi. Ancak yapılan keşfi ve tespiti kurallara uygun bulmayan Maarif Nezareti, yapılacak tamiratın detaylarının daha sarıh bir şekilde izah eden bir raporun hazırlanmasını talep etmiştir.³³ Daha sonra gereken meblağın sarfi için izin istenmişse de keşfin nizamnameye uygun yapılmadığı gerekçe gösterilerek teklif reddedilmiştir.³⁴

Yakacak, mektebin bir diğer temel ihtiyacıydı. Bunun için mektebe, yıllık 500 kuruş tahsis edilmiştir. Ancak Gümüşhane'de kış mevsimi ağır geçmekte idi. Tahsis edilen bu meblağı yeterli görmeyen Maarif İdaresi bu tahsisata zammı ve okulun tefriş edilmesini talep etmiştir. Lakin Maarif Nezareti, yakacak miktarının okullar arasında eşit dağıtıldığını, eksik kalan kısmın ve mektebin tefriş işinin mahalli ileri gelenler ve ahali tarafından yapılması gerektiğini tembih etmişti.³⁵ Oysa buradaki paylaşım eşitti, ancak adil değildi. Çünkü Trabzon vilayetinin büyük bir kısmı sahil kesiminde kaldığı için o bölgenin yakacak sarfiyatı Gümüşhane'ye kıyasla fazla olmuyordu. Gümüşhane'de bulunan rüştiyeye tahsis edilen yakacak bedeli bu sebeple yeterli gelmemekteydi. Yaklaşık yedi ay süren 1896-1897 kışında 960 kuruşluk odun ve kömür yakılmıştı. Mahalli yönetimin durumu nezarete bildirmesi üzerine bir defaya mahsus olmak üzere 500 kuruşun üstü olan 460 kuruş için ek ödeme yapılmıştı.³⁶

Bir muallim-i evvel, bir muallim-i sani, bir muallim-i salis ve bir hat muallimi faaliyetlerini sürdüren rüştiye mektebi, 1898 yılında 67³⁷, 1900 yılında 52³⁸, 1901 yılında 53³⁹, 1903 yılında 65 öğrenciye eğitim vermekteydi.⁴⁰

c) Gümüşhane Kız Rüştiye Mektebi

1910 yılında Gümüşhane'ye Maarif Nezaretinin onayı ile bütçeden tahsisat ayrılan bir kız rüştiye mektebi açılmıştır. Mektep, aynı yıl 90 talebe ile eğitim öğretime başlamıştı. Ancak bu öğrenciler 4-5 ay süreyle okula devam edebilmiş, sonrasında muallime bulunamadığı gerekçesiyle mektep kapatılmış ve tahsisatı diğer bir mahalle nakledilmişti. Gümüşhane aynı yıl, 5.000 lira hisse-i maarif vermekteydi. Gümüşhane Milletvekili Lütfi Paşa, hem bu kız rüştiye mektebinin tekrar tesisi hususunda Meclis-i Mebusana teklif sunmuş ancak teklifi kabul edilmemiştir. Lütfi Paşa, ahali-

---

33 BOA, MF. MKT, 1048/15.

34 BOA, MF. MKT, 1085/65.

35 BOA, MF. MKT, 164/51; BOA, MF. MKT, 164/114.

36 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 19 Temmuz 1897 (18 Safer 1315) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 361/32.

37 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316, 1. Sene, s. 1110.

38 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1318,3. Sene, s. 1463.

39 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319, 4. Sene, s. 715.

40 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321, 6. Sene, s. 603.

nin hisse-i maarife 5.000 lira katkıda bulunduğu halde, burada bulunan kız rüştiyesinin açılmamasını haksızlık olarak görmekte ve tahsisatın aktarıldığı diğer yere muallimenin bulunmasına sitem etmekteydi. Bu dönemde Gümüşhane merkez ve Kelkit olmak üzere iki rüştiye mektebi faaliyetliydi. Kelkit'teki rüştiyenin bütün masrafı 190.000 kuruştı.⁴¹

d) Torul Rüştiye Mektebi

Torul'da daha öncede ifade edildiği gibi 1869 yılı itibarıyla 29 sıbyan mektebi bulunmaktaydı. 19 Mayıs 1893'te yaşanan bir heyelan neticesinde Torul'un Baladan köyünün Masura ve Abana mahallelerinde bulunan bir cami, bir kilise, bir Müslüman ve bir Hıristiyan mektebi yıkılmıştı.⁴²

1900 yılı yazında çocuklarının eğitim görmesini isteyen Torul ileri gelenleri kendi aralarında topladıkları 100 liradan fazla meblağ ile iki katlı bir bina inşa etmişlerdi. Mektebe padişahın ismine nisbeten Hamidiye ismini vermişlerdi. İnşa edilen mektebin alt katı iptidai, üst katı ise rüştiye olarak planlanmıştı.⁴³ 50'den fazla öğrencinin öğrenim göreceği iptidai kısmını eğitim öğretime açmışlardı.⁴⁴ Ancak her iki mektep için gereken muallimlerin gönderilmemesi bütün çabaları boşa çıkarmıştı.⁴⁵ Torullular, ikâmet ettikleri yerin 4. Ordu merkezi olan Erzincan ile Trabzon'un birbirine bağlayan ana yol güzergahında kalmasından dolayı mevkice önemli olduğunu düşünmekteydiler. Bu sebeple de buradaki eğitim faaliyetlerinin güçlendirilmesi istiyorlardı. Bu maksatla kasabanın 16 ileri geleni Maarif Nezaretine bir dilekçe ile rüştiye açılması hususunda müracaat etmişlerdi.⁴⁶

Aynı tarihlerde Rum Patrikliğinin Torul'un Çit-i Kebir köyünde Rum cemaati için mektep açılmasını talep etmesi, bölgedeki Müslümanların eğitilmesi gerekliliğini tekrar aklı getirmişti. Çünkü nezaretin kayıtlarına göre bu köyde 48 hane Rum, 21 hanede 95 nüfus İslam ahalisi yaşamaktaydı. Bu köyde ayrıca daha önce Müslüman iken, Islahat Ferman sonrasında askerlik hizmetinden muaf olmak için Hıristiyan olanlar vardı. Nezaret bu durumu cahilliğe ve eğitimsizliğe bağlamaktaydı. Özellikle bu sebepten bile biran önce bölgeye bir İslam mektebi açılmalıydı Aksi halde durum kötüye gidebilirdi. Açılacak mektebe, atıl kalmış olan vakıf geliri ve sair yerden kaynak tesis edilerek devamlılığı temin edilmeliydi. Bunun yanında bu kaza dahilindeki köylerde de biran önce iptidai mektepleri açılmalıydı.⁴⁷

41 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Birinci Devre, 104, cilt 2, 9 Mayıs 1327, s. 49-50.

42 Trabzon vilayeti tarafından dahiliye nezaretine gönderilen 11 Mayıs 1309 tarihli telgraf, BOA, Y. A. HUS, 274/85.

43 BOA, MF. MKT, 535/6.

44 BOA, MF. MKT, 764/64.

45 BOA, MF. MKT, 535/6.

46 Torul ileri gelenlerinden 16 kişinin mührünü havi olup Maarif Nezaretine gönderilen 16 Ocak 1904 (3 Kânun-ı sani 1319) tarihli dilekçe, BOA, MF. MKT, 764/64.

47 BOA, MF. MKT, 694-2; BOA, BEO, 2030/152224.

Bu uyarılar neticesinde Torul'un Çit-i Kebir köyündeki iptidai mektebi 1903 yılında açılarak eğitime başlamıştı.⁴⁸ Ancak bu okulun en büyük sorunu muallimliğinin vekaleten idare edilmesiydi. Okula 1909 yılında Trabzon'un Maçka nahiyesindeki mekteplerle birlikte asaleten muallim tayin edilmişti. Ancak aylık maaşları yekun olarak 1.100 lira tutan bu muallimlere mahalli maarif bütçesi maaş verememiştir. Muallimlerin şikayetlerine sebep olan bu durum bertaraf edilmek için Maarif Nezaretinden yardım istenmişse de bütçenin buna imkan vermediği cevabıyla yardım teklifi geri çevrilmiştir.⁴⁹

Torul kazasının merkez kasabası olan Ardasaköyüyle bu kasabaya yarım saat mesafede bulunan köy ve mahallelerin nüfusu 1904 toplam 2.562 idi. Detayı ise aşağıdaki gibiydi.⁵⁰

Tablo 4: Torul ve Civarındaki Köylerde Yaşayan Müslüman ve Rum Nüfus.

Toplam	Erkek	Bayan	Mezhebi	Köy veya Mahallenin İsmi
864	444	420	İslam	Ardasa köyü
349	173	176	İslam	Herek köyü
109	49	60	İslam	Karil köyü
1.322	666	656	İslam	Müslüman Toplam
241	115	126	Rum	Herek köyü
147	71	76	Rum	Balahor köyü
107	52	55	Rum	CimrikasKöyü
745	356	389	Rum	Demirci Köyü
1.240	594	646	Rum	Rum Toplam
2.562	1.260	1.302	-	Genel Toplam

Aynı yıl Torul ve köylerinde 7 adet iptidai mektebi bulunmaktaydı. Yani 188 Müslüman nüfusun çocuklarına bir ilkokul düşmekteydi. Bu okullardan aynı sene içinde 70 öğrenci mezun olmuş, ileriki beş senede de 350 öğrencinin mezun olacağı hesaplanmaktaydı. Torul'un senelik maarif hissesi de 25.000 kuruş olup ihtiyaca kafi gelmekteydi.⁵¹

Bu rakamların istenmesinin sebebi, rüştiye mektebinin öğrenci bulup bulamayacağının tespiti içindi. Sayıların düşük olması, mahalli maarif bütçesinin yetersiz

48 15 Ağustos 1903 (2 Ağustos 1319) tarihinde mektebin açıldığını gazetelerde ilan edilmesi için talimat verilmişti, BOA, MF. MKT, 726/47.

49 BOA, MF. MKT, 1125/31.

50 BOA, MF. MKT, 764/64.

51 Torul İdare Meclisinin 22 Mart 1904 (5 Muharrem 1322) tarihli mazbatası, BOA, MF. MKT, 764/64.

kalması ve maarif bütçesinden de buraya tahsisat yapılamaması nedeniyle Torul'a rüştiye inşa edilememiştir.⁵²

Buna rağmen, Torul ileri gelenleri bu işin peşini bırakmamıştır. 1906 yılında onların müracaatı üzerine, ahalinin tesis ettiği rüştiye mektebine, 400 kuruş maaş ile bir muallim-i evvel ve 70 kuruş maaşla da bir kapıcı tayin edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi, bütçenin buna hiçbir şekilde müsait olmadığını, mahalli bir kaynak bulunması durumunda tayinlere müsaade edileceğini ifade etmişti.⁵³

Torul ileri gelenlerinin çabaları bir yıl sonra netice vermiş ve 150 kuruş aylıkla Trabzon Darulmuallimin mezunlarından Hafız Süleyman Efendi'nin⁵⁴ tayiniyle birlikte mektep, 1907 yılında öğretim vermeye başlamıştır.⁵⁵ Zaman içerisinde yıpranan mektep binası ahali himayesiyle tamir edilmişti. Ayrıca mektebe yıllık çeşitli ihtiyaçlarını karşılanması için 300 kuruş tahsis edilmiştir. Ancak mektebin tefrişi için 300 kuruş, çeşitli eşya için 310, yeni yapılan 5 adet sınıf için 300 kuruş, 2 soba için 130 kuruş ve yakacak için 200 kuruş sarfedilmişti. Toplamda 1.240 kuruş tutan bu harcamaların 300 kuruşu mektebe tahsis edilen meblağdan karşılanmıştı. Kalan 940 kuruşun ahali tarafından karşılanması pek mümkün gözükmemekteydi. Bu hususta Trabzon maarif komisyonu tarafından Maarif Nezaretinden bir defaya mahsus ödenek talep edilmiş ve bu kalan meblağ nezaret bütçesinden karşılanmıştır.⁵⁶

Kazanın hisse-i maarifi muallim maaşları için yeterli idi. İptidai muallim-i evvelliğine iki yüz kapıcısına 80 ve diğer harcamalarına 20 kuruş ki toplam aylık üç yüz kuruş tahsis edilmişti.⁵⁷

e) Kelkit Kazası

e1) Kelkit İptidai Mektebi

1880-1881 yıllarında Kelkit kazasının tamamında 1 rüştiye, 3 Müslüman mektebi, 57 cami-mescit ve 44 medrese varken, Şiran kazasında bu müesseselerin hiçbirinin olmadığı kayıtlıdır. Ancak bu bilginin doğruluğu mümkün değildir. Galiba cami, mescit ve medreselere ait rakamlar, Kelkit ve Şiran kazalarının toplamını ifade etmektedir. Aksi halde, Şiran'da cami, mescit ve medrese bulunmaması demek olur ki, bu da imkânsızdır. Lâkin, Şiran'da rüştiye mektebinin olmadığı kesindir.⁵⁸

52 BOA, MF. MKT, 764/64.

53 BOA, MF. MKT, 928/72.

54 Hafız Süleyman Efendi, 28 Mart 1883 (19 Cemaziyülevvel 1300)'de Trabzon'un Faros Mahallesinde doğmuştur. İptidai tahsilini Trabzon'da tamamlamıştır. Daha sonra Trabzon'da İmaret Medresesi'nde 5 sene tahsil görmüştür. 4 Ekim 1904 (24 Receb 1322)'de de Trabzon Darulmuallimininden mezun olmuştur. İlk görev yeri Yomra'da bulunan iptidai mektebidir. BOA, MF. MKT, 1056/47.

55 BOA, MF. MKT, 1056/47.

56 BOA, MF. MKT, 1034/70.

57 BOA, MF. MKT, 1015766.

58 *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1299, Defa 9, s. 159.*

Kelkit'te bulunan sıbyan mektepleri zaman içerisinde usul-i cedid denilen yeni mekteplere yani iptidai mekteplerine tahvil edilmişti. Nitekim Kelkit'te, 1895 yılında ahalinin yardımı ile inşa edilen üç adet iptidai mektebi bulunmaktaydı.⁵⁹

e2) Kelkit Rüştîye Mektebi

Kelkit'in Çiftlik kasabasında 1875 yılından itibaren faal bir rüştîye mektebi bulunmaktaydı. Maarif Nezareti mektebe devam eden öğrenci sayısını yakından takip etmekteydi.⁶⁰ Mektebin aynı dönemdeki muallimi Mehmed Efendi idi. Muallime 128 kuruş, hademeye 33 kuruş ücret verilmekteydi. Devlet bu türden okullara, darulmualliminden mezun olmuş ve Rumeli'den hicret etmiş olan öğretmenleri atamayı kararlaştırmıştı.⁶¹ Ancak 25 Ağustos 1888 tarihinde, mektebin ilerleme kaydetmemesinden dolayı lağvedilmesi emredilmişti. Mahalli yönetim mektebin ilerlememesinin temel sebebini muallimin, mektebe devamsızlığına bağlamaktaydı. Ayrıca mektebin kapatılması durumunda çocukların cahil kalacağını ifade ederek, muktedir bir muallimin tayinini talep etmişti. Ancak Nezaret, mektebin tahsisatının başka bir mahalle sarf edildiğini, bu yüzden devam etmesinin mümkün olmayacağını, bunun yerine yeni usulle eğitim yapan iptidai mekteplerinin sayısının artırılmasını tavsiye etmişti.⁶² Neticte itibariyle Mart 1889 tarihinden itibaren rüştîye mektebi, mali olarak da lağvedilerek iptidaiye tahvil edilmiştir.⁶³

Bu durumdan üzüntü duyan Kelkit ileri gelenleri, rüştîye mektebinin tekrar açılması için çaba sarf edeceklerdi. Kelkit'teki sorun sadece Rüştîye meselesi değildi. Bu okulun kapanmasından sonra Çiftlik kasabası ve İsgal köyünden iki kişi, Trabzon Darulmuallimininde eğitim görmüş ve tekrar köylerine dönerek iptidai mektepleri açmışlardı. Her iki okulun mualliminin maaşı ahali tarafından karşılanmaktaydı. Ancak bir sene maaş ödemesini yapmışlarsa da ikinci sene fakirliklerinden bu ödemeyi yapamışlardı. Bu sebeple her iki mektep de kapanmıştı. Ahali aslında üzerlerine düşen vergiyi dahi ödeyememekteydi. Çoğunluğu çiftçi olan halk geçimini güç bir surette temin etmekteydi. 1893-1894 yıllarında kuraklık dolayısıyla mahsullerinin neredeyse tamamı heba olmuştu. Düşük olan ahali Sivas'a, sahil kesimine ve sair mahalle çalışma maksadıyla gitmekteydi. Mahalli yönetim, bölge ahvalinden dolayı burada açılacak mekteplere, maaşı maarif tahsisatından karşılanan muallimlerin atanmasını talep etmekteydi. 350 haneyi havi Kelkit'te ve buraya yarım saat uzaklıktaki köylerdeki çocukların cehaletten kurtulması için en azından 250 kuruş maaşı, maarif hissesinden karşılanan bir muallim-i saninin tayin edilmesi gerekmektedir. Bu muallimliğe

---

59 Kelkit'teki üç iptidaiden biri 4.000, diğeri 5.000 ve üçüncüsü de 6.000 kuruş yardımıyla yapılmış görünmektedir, *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, I. Sene*, s. 111.

60 BOA, MF. MKT, 36/152; BOA, MF. MKT, 46/39.

61 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 13 Mart 1879 (19 Rebiyülevvel 1296) tarihli şükka, BOA, MF. MKT, 60/158.

62 BOA, MF. MKT, 103/108.

63 BOA, MF. MKT, 117/46.

talip bulunamadığı zaman Kelkit iptidai mektebi muallimi Hafız Osman Efendi'nin muallim-i sani olarak tayin edilebileceği bildirilmişti. Mahalli yönetim ilköğrenimde durumu beyan ettikten sonra daha önce ahalinin yardımı ile tesis edilmiş olan rüştiye mektebinin tekrar faaliyete geçirilmesini talep etmişti.⁶⁴ Kelkit 500 hane ile 97 köyden ibaretti. Dolayısıyla mektebin kapanması, bunların tamamını etkilemekteydi. Rüştiye mektebinin açılması durumunda muallim-i evvel için 400 ve salis, rika ve hüsn-i hat muallimliği için 85 ve kapıcı için 65 kuruş senelik 500 kuruş masrafın nereden karşılanacağı ayrı bir sorundu.⁶⁵

1897 yılına gelindiğinde Kelkit kazasında bulunan 20 köyde iptidai mektebi tesis edilmişti. Bunun yanında Kelkit'te de 3 iptidai açılmıştı.⁶⁶

Bu çabalar sonucunda Kelkit'te halkın yardımıyla inşa olunan rüştiye mektebinin yeniden açılması 1899 Eylül'ünde mümkün olmuştur. Burada görev yapacak olan muallim-i evvel 400, hat muallimine 80, kapıcıya ise 70 kuruş (senelik 6.600) Maarif Nezareti bütçesinin taşra kısmından, 400 kuruş olan mektep masraflarının ise iptidai mektepleri tahsisatından nakil olunmuştur.⁶⁷

1900 yılında bu mektebin kadrosu tamdı ve 25 öğrencisi vardı.⁶⁸ 1901 yılı itibariyle Kelkit rüştiyesinin 26 talebesi vardır ve bu mektebin kadro sıkıntısı bulunmaktaydı.⁶⁹ 1903 yılında ise muallim-i evvel Hafız İbrahim Efendi ile muallim-i sani ve hat muallimi Ahmed Şükrü Efendi'nin görev yaptığı, bir müstahdemin bulunduğu okulda 31 talebe öğrenim görmekteydi.⁷⁰

f) Şiran Kazası

1888 yılında 150 hanenin bulunduğu Şiran kazasının merkezi olan Karaca'da, toplam 247 öğrencinin öğrenim gördüğü iki sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Ancak sıbyan mektebini bitiren ve rüştiye öğrenimine devam etmek isteyen 80 öğrencinin gidebileceği bir okul bulunmamaktaydı.⁷¹

64 Kelkit Kazası İdare Meclisi tarafından Gümüşhane mutasarrıflığına gönderilen 8 Ocak 1894 (1 Receb 1311) tarihli mazbata, BOA, MF. MKT, 205/23.

65 Trabzon İdare Meclisi tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 19 Şubat 1896 (5 Ramazan 1313) tarihli mazbata, BOA, MF. MKT, 313/9.

66 Maarif Nezaretinin 10 Mart 1897 (26 Şubat 1312) tarihli derkenarı, BOA, MF. MKT, 350/28; BOA, MF. MKT, 353/5; BOA, MF. MKT, 348/52.

67 BOA, MF. MKT, 470/1; Rüştiye mektebinin açılış töreni 9 Ocak 1900'de yapılmıştır, BOA, MF. MKT, 448/4.

68 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, 3. Sene*, s. 1463, 1476-1477. Kelkit rüştiyesi 1315/1899 yılında ahalinin 11.000 kuruş yardımı sayesinde açılmıştır. *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 4. Sene*, s. 766-767.

69 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 4. Sene*, s. 715, 718-719, 766-767.

70 *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 6. Sene*, s. 603.

71 Gümüşhane sancağı mutasarrıfı tarafından Trabzon vilayetine yazılan 25 Mart 1888 (12 Receb 1305) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 100/12.

1896 yılında Şiran'a tâbi bazı köylerde sıbyan mektebi bulunmaktaydı ise de bu mekteplerin bazısının muallimi yoktu. Olanların da muallimlerinin bazıları mektebe gitmemekteydi. Durum dini müesseseler açısından da pek iç açıcı değildi. Burada bulunan cami ve mescitlerin çok büyük bir kısmı haraptı, görevlileri ise beratsız (tescilsiz) çalışmaktaydı.⁷² Dini hizmetlerin verilmesi dışında ahalinin çocuklarının eğitildiği bu mekanların kötü bir durumda olması, eğitimin boyutunu gözler önüne sermekteydi.⁷³

Çocuklarının eğitimden mahrum kalmasına razı olmayan Şiran ileri gelenleri, vilayet ve nezaretle yazışarak masrafları kendileri tarafından karşılanmak koşuluyla aldıkları izne binaen, 1900 yılında yeni usulde eğitim veren bir iptidai mektebi tesis etmişlerdi. Okulda öğretim yapan muallimin maaşı dahi, memur ve ahalinin yaptığı yardımla karşılanmaktaydı. Şiran ileri gelenleri, çocuklarının daha iyi eğitim alabilmesi için, Şiran'ın merkezi olan Karaca'da rüştiye mektebinin açılması gerektiği kanaatindeydi. Bu sebeple vilayet aracılığıyla nezarete, maaşı nezaret tarafından ödenen bir muallim atanması durumunda, ahalinin rüştiye binasını inşasını taahhüt ettiklerini dile getirmişlerdi.⁷⁴ Maarif Nezareti ise ancak, muallim maaşı ve gerekli ihtiyaçlar ahali tarafından karşılanması durumunda, İstanbul'dan bir muallimin görevlendirilerek rüştiye mektebinin tesisine müsaade edileceğini bildirmişti.⁷⁵

Şiran'da sadece bir iptidainin olması bu teklifin önündeki en büyük engeldi. Çünkü rüştiye açılacak yerlerde birden fazla iptidai mektebinin bulunması ve öğrenci sayısının yeterli olması gerekmektedir. Bu sebeple Maarif Nezareti, rüştiye mektebi açılrsa dahi, fayda sağlamayacağı, bütçeye de ilave yük getireceği gerekçesiyle teklifi reddetmişti.⁷⁶

Anlaşılabacağı üzere Nezaret, mevcut iptidainin yanı sıra Şiran'daki rüştiye mektebinin tüm masraflarının Şiran halkı ve memurları tarafından karşılanmasını bekliyordu. Ancak ahali iptidai mektebinin mualliminin maaşını dahi ödemekte zorlanıyordu. Nitekim iptidai mektebi, 1904 yılına gelindiğinde kapalı vaziyetteydi. Bölgeyi teftiş eden Trabzon ve Kastamonu Vilayetleri Adliye Müfettişi, yaklaşık 70 haneden müteşekkil Şiran'da 60'ı geçkin Müslüman hane bulunduğu halde, Müslüman mektebinin bulunmayıp, Hıristiyan mektebinin hizmette oluşunu üzüntü ile müşahede etmişti.⁷⁷

---

72 Evkaf Nezareti tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 24 Ağustos 1896 (15 Rebiyülevvel 1314) tarihli tezkire, BOA, EV. MKT, 2215/11; BOA, EV. MKT, 2215/24.

73 Şiran'daki camilerin durumu için bk. Naim Ürkmez, "Şiran Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 44, Aralık 2015, s. 83-90.

74 BOA, MF. MKT, 796/78; BOA, MF. MKT, 101/127.

75 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 23 Temmuz 1888 (14 Zilkade 1305) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 100/12.

76 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 15 Ağustos 1904 (3 Cemaziyülahur 1322) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 796/78.

77 Trabzon ve Kastamonu Vilayetleri Adliye Müfettişi Mehmed Feyzullah tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 1 Ekim 1904 (21 Receb 1322) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 814/50.

Müfettişin raporu üzerine durumdan haberdar olan Nezaret, bir evkaf geliri veya bir başka bir kaynak temin edilerek muallim atanmasını Trabzon vilayetine emretmişti.⁷⁸

Aynı müfettiş, hiç bir okulun bulunmadığı Şiran'ın Seydibaba köyündeki çocukların eğitimden mahrum kalmasının önüne geçebilmek için Maarif Nezareti nezdinde girişimlerde bulunmuştu. Nezaret ise Trabzon vilayetiyle yazışarak gerekenlerin yapılması için harekete geçmişti.⁷⁹ Öyle anlaşılıyor ki, hane sayısının azlığından dolayı Seydibaba köyünü iptidai mektebi açılmadı.

g) Gümüşhane İdadisi

Meşrutiyetin ilanı Gümüşhane'de yeni bir heyecan doğurmuştu. Çünkü, Gümüşhane'de bir idadi mektebinin açılacağına dair vaatte bulunulmuştu. Gümüşhane bölgesinden milletvekili seçilen Hayri Bey, işin takipçisi olarak mektebin biran önce açılması için çaba sarf etmişti. Nezaret ise idadi mektebinin tesisi için yeni bütçenin onaylanmasını beklemekteydi.⁸⁰ Neticede idadi mektebi, 1909 yılında tesis edilmiş, müdüriyetine de Erzurum İdadisi Muavinliğinden terfi suretiyle Abbas Efendi, 20 Şubat 1326 tarihinde tayin edilmiştir.⁸¹

Kısa bir süre zarfında mektebe Türkçe muallimi olarak Abdülaziz Efendi, tarih ve coğrafya muallimi olarak da Müştak Efendi tayin edilmişti. Ancak okul müdürü ve diğer iki muallim hakkında zaman içerisinde şikayetler olmuştur. İdadi Müdürü Abbas Efendi'nin muktedir olmadığı, Türkçe muallimi Abdülaziz Efendi'nin dinî ilimlere yetkinliği var ise de Türkçe'ye vakıf olmadığı, tarih ve coğrafya muallimi Müştak Efendi'nin ise vazifesine devam etmediği ifade edilmektedir.⁸²

Yapılan tahkikatta Gümüşhane İdadisi Müdürü Abbas Efendi'nin iyi derecede öğrenim gördüğünden bahisle, güzel ahlak sahibi ve muktedir bir zat olduğuna hükmedilmişti. Tefişte mektebin işlerinde bir takım eksikliklerin olduğu tespit edilmiş ancak bunlar olağan karşılanmıştı. Türkçe Muallimi Abdülaziz Efendi'nin dinî ilimlere vakıf olduğu, Türkçebilgisinin orta derecede bulunduğu görülmüş ancak öğrencinin seviye ve kabiliyetine yeterli derecede olduğu ifade edilmişti. Ancak bir yıl zarfında mektebe 16 gün gitmemiş olması nedeniyle, onun boşalacak başka bir idadiye dinî ilimler muallimi olarak tayin edilmesi düşünülmüştür. Aynı şekilde Tarih ve Coğrafya Öğretmeni Müştak Efendi'nin de bir yıl zarfında mektebe 19 gün devam etmediği tespit edilmişti. Müştak Efendi'nin Gümüşhane'den evli olması ve uzun bir müddet orada yaşıyor olması nedeniyle vazifesinde gevşek davrandığına hükmedilmiş ve onun da bu sebepten dolayı başka bir yere nakli düşünülmüştü.⁸³

78 Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 6 Kasım 1904 (27 Şaban 1322) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 814/50.

79 Adliye Nezaretin tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 24 Ekim 1904 (14 Şaban 1322) tarihli tezkire, BOA, MF. MKT, 824/21.

80 Gümüşhane Mebusu Hayri Bey'in Maarif Nezaretine gönderdiği 26 Mart 1910 (13 Mart 1326) tarihli dilekçesi, BOA, MF. MKT, 1150/30.

81 BOA, MF. MKT, 1164/6.

82 BOA, MF. MKT, 1198/44.

83 BOA, MF. MKT. 1198/44

h) Muallimlerin Durumu

Ülkenin her yerinde olduğu gibi Gümüşhane'deki okulların en önemli sorunlarından biri muallim ücretlerin düşüklüğüydü. Özellikle 1880 yılında yayımlanan Tensik-i Maaş Kararnamesinden sonra memur maaşları dolayısıyla muallim maaşlarında ciddi bir kısıtlamaya gidilmişti.⁸⁴

1890 yılında mektebin Rüştîye mektebi muallim-i sanisi Hacı Raşid Efendi ile rika muallimi Nuri Efendi görevlerini terk etmişlerdi. Boş kalan muallim-i sanilik kadrosuna bir süre, muhtemelen 250 kuruş olan maaşının düşüklüğünden dolayı talip bulunamamıştı. Vilayet dahilindeki diğer bir muallimlik kadrosundan yapılan tasarruf sayesinde bu muallimliğin maaşı 352,5 kuruşa çıkarılmıştı. Gümüşhane'de bu vazifeye getirilecek muktedir bir zat bulunamadığı için de İstanbul'dan munasip birinin gönderilmesi talep edilmişti.⁸⁵ Bu sırada bölgeden Ömer Lütfi Efendi, bu kadroya talip olunca rüştîye mektebinin muallim-i sanilik kadrosuna atanmıştı.⁸⁶ Ancak 352,5 kuruş olan maaş, Lütfi Efendi'den habersiz bir şekilde 250 kuruşa düşürülmüştü.⁸⁷ 1897 yılından itibaren de bu maaş 200 kuruşa indirilmişti.⁸⁸ Lütfi Efendi, kendinden habersiz yapılan bu değişiklik hakkında duyum almıştı. Bu sebeple Maarif Nezaretine doğrudan bir dilekçe yazarak maaşının, bölgedeki emsalleri gibi 300-350 kuruş raddesine çıkarılmasını talep etmişti. Kendisi mektebin daha önceki senelerdeki muallim-i sani maaşının kayıtlarını inceleyerek 300 kuruş olduğunu tespit etmişti.⁸⁹ Ancak talebine olumlu cevap verilmemişti.⁹⁰

1901 Ağustos'unda, Gümüşhane rüştîye mektebi muallim-i saniliğine talip bulunamaması nedeniyle bu vazife vekaleten idare edilmişti. Talip bulunamamasının temel sebebi, maaşının düşük olmasıydı. Mahalli yönetim bunun üstesinden gelebilmek için 100 kuruş maaşı olan hat muallimliği vazifesinin de muallim-i saniliğe ilave edilmesini teklif etmişti. Bu sayede muallim-i sanilik maaşı emsalleri gibi 300 kuruşa çıkarılmış olacaktı. Ancak Maarif Nezareti, 17 Ağustos 1897'de muallim-i saniliğe Fakik Efendi'yi, hat muallimliğine de Veysel Rıza Efendi'yi tayin etmişti.⁹¹

---

84 BOA, MF. MKT, 66/8.

85 BOA, MF. MKT, 117/131.

86 BOA, MF. MKT, 117/123.

87 Gümüşhane Rüştîye mektebi muallim-i sanisi Ömer Lütfi'nin 1 Kasım 1890 (20 Teşrin-i evvel 1306) tarihli dilekçesi, BOA, MF. MKT, 123/69.

88 BOA, MF. MKT, 357/58.

89 Gümüşhane Rüştîye mektebi muallim-i sanisi Ömer Lütfi'nin 1 Kasım 1890 (20 Teşrin-i evvel 1306) tarihli dilekçesi, BOA, MF. MKT, 123/69.

90 BOA, MF. MKT, 129/60.

91 Trabzon Maarif Müdüriyeti tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 5 Mart 1902 (25 Zilkade 1319) tarihli tahrirat ve Maarif Nezareti tarafından Trabzon vilayetine gönderilen 1 Nisan 1902 (22 Zilhicce 1319) tarihli şukka, BOA, MF. MKT, 618/38.

1904 yılında göreve başlayan muallim Mahmud Efendi'nin maaşı 92 kuruştur.⁹² Bu ücret oldukça yetersizdi. Bu durumun farkında olan mahalli yönetim, açmayı planladığı iptidai mekteplerinde görevlendireceği muallim-i evvellere 200, muallim-i sanilere ise 150 kuruş maaş verilmesini planlanmıştı. Ancak bu talep de bütçe yetersizliğine takılmış ve reddedilmişti.⁹³

1906 yılında Gümüşhane rüştiyenin hüsn-i hat muallimi bulunmamaktaydı. Rüştiye mektebinde muallim-i sani Mehmed Şükrü Efendi⁹⁴ kendine ilave gelir sağlayacak bu vazifenin, kendisine ait olduğuna dair iki yıl ara ile iki kez dilekçe ile Maarif Nezaretine müracaat etmesine rağmen talebi uygun bulunmamıştır.⁹⁵ Oysa Mehmed Şükrü Efendi'nin maaşı 200 kuruş civarındaydı. Aynı okulun hat muallimliği mektebe devamsız olan tahrirat katibi Rıza Efendi'nin üzerinde gözükmekteydi. Şükrü Efendi bu dersin kendisine ait olduğunu düşünüyordu. Talebi kabul edilmeyince geçinemediğini gerekçe göstererek, bunca yıllık hizmetine karşılık başka bir idadi mektebine veya muallim-i evvelliği terfiini talep etmişti.⁹⁶

Muallimlerin ikinci sorunu, yöreye alışamamalarıydı. Gelen muallimlerin büyük bir kısmı Trabzon ve civar yerdendi ve genellikle Trabzon Darulmualliminin'den sertifikalı veya mezun kimselerdi. Çoğunlukla belli bir süre görev yaptıktan sonra kendi memleketlerine gitmek arzusu içerisinde oluyorlardı. İptidai mektebinde görev yapan muallimlerin görev süresi dikkate alındığında bir muallimin ortalama görev süresi, bir buçuk, iki yıl arasındaydı.⁹⁷

1873 yılında açılan rüştiye mektebinde bahsedilen sebepten dolayı, 3 yıl zarfında 4 muallim görev yapmıştı.⁹⁸ Çalışkan ve gayretli bir muallim olan Gümüşhane Rüştiyesi Muallim-i Evveli İsmail Hakkı Efendi'nin 1891 senesinde Süleymaniye Ruusu payesi ve nişan ile ödüllendirilmesi talep edilmişti.⁹⁹ İsmail Efendi, 1894 senesinde gözlerinde yaşadığı sağlık sorunu ve romatizmal rahatsızlığından dolayı tedavi görmek amacıyla İstanbul'a gitmek için müsaade istemiştir. İsmail Efendi'nin bahsi geçen hususlarda sağlık sorunları yaşadığına dair verilen doktor raporunda, çalıştığı

92 BOA, MF. MKT, 863/11.

93 Trabzon Vilayeti tarafından Maarif Nezaretine gönderilen 23 Kasım 1908 (28 Şevval 1326) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 1104/23.

94 Şükrü Efendi, Trabzon'un Of kazasındandır. 1900 (1316) senesinde Trabzon idadi mektebini aliyül-âlâ derecede bitirmiştir. 1 Mayıs 1902 (18 Nisan 1318)'de Kelkit rüştiye mektebinde göreve başlamış ve daha sonra terfi suretiyle Gümüşhane rüştiyesine 200 kuruş maaşla muallim-i sani olarak tayin edilmişti.

95 BOA, MF. MKT, 967/23; BOA, MF. MKT, 1133/36.

96 Rüştü Efendi'nin Maarif Nezaretine gönderdiği 31 Ekim 1907 (24 Ramazan 1325) tarihli dilekçe, BOA, MF. MKT, 1026/42; BOA, MF. MKT, 1026/42; BOA, MF. MKT, 1060/21.

97 BOA, MF. MKT, 475/57; BOA, MF. MKT, 436/59; BOA, MF. MKT, 863/11; BOA, MF. MKT, 1104/23.

98 BOA, MF. MKT, 22/153; BOA, MF. MKT, 27/19; BOA, MF. MKT, 27/27; BOA, MF. MKT, 30/123; BOA, MF. MKT, 32/22; BOA, MF. MKT, 36/119; BOA, MF. MKT, 34/90; BOA, MF. MKT, 41/39.

99 BOA, MF. MKT, 127/73; BOA, MF. MKT, 162/18.

mektebin rutubetli olmasından dolayı romatizmal hastalığa yakalanmış olabileceği ifade edilmişti. Ayrıca gözlerindeki mikrobik rahatsızlığında Gümüşhane'deki ekseri suyun göl suyu olduğu ve bu suyun hem abdest hemde taharet için kullanılmasından dolayı mikrop kapmış olabileceği ifade edilmişti.¹⁰⁰

Bu hususta diğer bir sorun ise muallimlerin başka şeylerle uğraşıp, mesleklerini ihmal etmeleriydi. Mesela 1899 yılında Gümüşhane rüştiye mektebinin muallim-i evveli İsmail Efendi ile muallim-i sanisi İbrahim Efendi hakkında şikayette bulunulmuştu. İddiaya göre İsmail Efendi, rüşvet ve kötü işlerle anıldığı yargılandığı için sürekli mahkeme kapısında idi. İsmail Efendi, fahiş faizle tefecilik yapıyor, İbrahim Efendi ise onun bazı davalarına vekil olmuş ve dava takibiyle uğraşmaktaydı. Şikayet üzerine Maarif Nezareti hocaların itibarlı kimseler olduğu bilgisine sahip olmasına rağmen tahkikat başlatmıştı.¹⁰¹ Bu tahkikattan sonuç çıkmadığı gibi İsmail Efendi 1903 yılında gayreti, çalışmaları ve çokça talebe yetiştirmesinden dolayı “musıla-i Süleymaniye” rütbesine terfi etmişti. İsmail Efendi aynı zamanda 4. dereceden Osmanlı nişanına sahipti.¹⁰²

3) Gayrimüslim Mektepleri

Gümüşhane sancağında gayrimüslim Osmanlıların da eğitim kurumları ve görevlileri bulunmaktaydı. 1869 yılı itibarıyla bu okulların ve öğrencilerinin adedi şöyledi.

Tablo 5: Gümüşhane Sancağındaki Müslüman ve Gayrimüslim Mektepleri ile Bu Mekteplerin Öğrenci Sayısı (1869)¹⁰³

Kaza/Nahiye	Rum Mektebi	Talebe	Ermeni Mektebi	Talebe
Gümüşhane kz.	10	309	1	125
Yağmurderenh.	-	-	-	-
Kovansnh.	3	33	1	40
Torul kazası	25	790	2	15
Kürtün nahiyesi	3	41	-	-
Kelkit-Şiran kazası	17	103	1	20
Toplam	58	1.276	5	200

100 Gümüşhane tabibinin İsmail Efendi hakkında verdiği 15 Şubat 1894 (3 Şubat 1309) tarihli sağlık raporu, BOA, MF. MKT, 201/25.

101 BOA, MF. MKT, 466/30.

102 BOA, MF. MKT, 688/25.

103 *Salname-i Vilayet-i Trabzon, 1286*, Defa 1, s. 76-77.

Gayrimüslimlerin eğitimiyle vazifeliler, şüphesiz öncelikle kilise rahipleriydi. 1875 yılı kayıtlarına göre; Gümüşhane'nin merkez kazasında 10 kilise, 11 rahip; Kovans nahiyesinde 9 kilise, 10 rahip; Torul kazasında 131 kilise, 161 rahip, Kürtün nahiyesinde 7 kilise, 9 rahip; Kelkit ve Şiran'da 14 kilise ve 17 rahip bulunmaktadır. Yağmurdere'de kilise ve rahip bulunmadığı kayıtlı ise de, muhtemelen sorulup yazılmamış olmalıdır. Şu halde Gümüşhane sancağının tamamındaki 171 kilisede vazife yapan 208 rahip; halkın dinî ihtiyaçlarını karşıladığı gibi onların çocuklarını da eğitmektedir.¹⁰⁴

a) Torul Santa Rum Mektebi

Gümüşhane sancağına tâbi Torul kazasının Santa köyünde, Eylül 1912 itibarıyla, 980 hanede 4.821 Rum yaşamaktaydı. Köydeki Rumlara eğitim-öğretim hizmeti verebilmek gayesiyle burada bir Rum mektebi inşasına karar verilerek patrikhane tarafından gerekli müracaat yapılmıştı. Mektebin inşa edileceği arazi, yöredeki üç Rum tarafından hibe edilmişti. Mektep, 34 metre uzunluğunda, 22 metre genişliğinde, 12,5 metre yüksekliğinde kârgir olarak inşa edilecekti. Mektebin inşaatı için gereken 1.500 altın ise kilise sandığından karşılanacaktı. Müracaat üzerine mektebin inşasına başlanması için gereken padişah iradesi 22 Eylül 1912 (10 Şevval 1330) tarihinde çıkmıştı.¹⁰⁵

b) Gümüşhane Rum Mektebi

Gümüşhane'nin Hızırilyas Mahallesi'nde 1.270 arşın murabbaında bir mahal üzerinde boyu 46, eni 20, yüksekliği 10 zira ebadında iki kat ve kârgir olarak bir Rum mektebi inşa edilmesi planlanmaktaydı. Okulun inşaatı için gereken 350 liranın 250 lirası daha önce tertip edilmiş olan piyangodan kalamı ise bir Rum tarafından temin edilmişti. Gümüşhane'de 280 hanede 1.445 nüfus Rum mevcut idi. Mektebin inşasına 20 Ocak 1914 (22 Safer 1332) tarihli padişah izni sonrasında başlanılmıştı.¹⁰⁶

Gümüşhane'deki gayrimüslimlerin ve bilhassa Rumlardan nasıl bir eğitim-öğretim yürüttükleri hususunda detaylı bilgi yoksa da, meseleyi aydınlatacak bazı malzeme bulunmaktadır. Gümüşhaneli Ortodoks Rumlardan, etnik asıl itibarıyla iki kısma ayrılmışlardı. Bunların bir kısmı Grek asıllı, diğerleri de Türk asıllı Hıristiyanlardı. Grek Rumlardan eğitim politikası, şüphesiz ecnebi kışkırtmalarından da kaynaklanan Pontosçu bir eğitimdi ve bu Türk asıllı Hıristiyanlara da sirayet ediyordu. Çünkü, bunların tamamı her bakımdan Fener Patrikhanesine bağlıydı.

104 *Salname-i Vilayet-i Trabzon*, 1292, Defa 7, s. 76-77.

105 Şura-yı Devlet Maliye, Nafia ve Maarif Dairesinin 8 Eylül 1912 (26 Ramazan 1330) tarihli mazbatası ve 22 Eylül 1912 (10 Şevval 1330) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. MF, 20/18.

106 20 Ocak 1914 (22 Safer 1332/7 Kânun-ı sani 1329) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. MF, 22/8; BOA, DH. İD, 214/10; BOA, MV, 233/9.

İkinci Meşrutiyet döneminin Trabzon valilerinden meşhur müellif ve fikir adamı Mehmet Ali Aynî Bey, 1913 yılında Gümüşhane sancağına uğrayarak, buradaki Rumların okullarını da denetlemişti. Onun gördüklerini aynen aktarmak, vaziyeti birinci elden anlamaya yardım edecektir:

1329/1913 senesinde bir aralık devren Gümüşhane 'ye gittiğim vakit, Rum mektebini de ziyaret etmiştim. Çocuklar hiçbir kelime Rumca bilmedikleri halde, muallim de bir kelime Türkçe anlamıyordu. Daskal'a (öğretmene) nereli olduğunu sormuştum. Kozanalı¹⁰⁷ imiş. Bu hali Maarif Nezareti'ne ayrıntısıyla bildirmiştim. Fakat, o zamanın icabı, yapılacak bir şey kalmamıştı.¹⁰⁸

M. Ali Aynî'nin bizzat şahit olduğu bu olay, yukarıda değinilen ikiliği açıkça ortaya koymaktadır. Yani, Rum (Grek) diye bahsedilen bir kısım Gümüşhaneli çocukların Rumcadan anlamaması çok doğaldı, çünkü onlar Rum değil, bilakis Hıristiyan Türk idiler.¹⁰⁹

Diğer taraftan Rum (Grek) olduğu söylenen veya iddia edilen Gümüşhaneli çocukların da dil meselesi vardı. Aşağıdaki örnek bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir. Şöyle ki; Rum olduğu söylenen bu çocuklara, İstanbul'dan yollanan Grek öğretmenler tarafından İstanbul Grekçesi öğretilmeye çalışılmaktadır. Bunu 1837 yılında yaşayan Horatio Southgate, Gümüşhane'de yeni açılmış iki Rum okuluna uğramış ve şu notları aktarmıştır:

Bu okullara tecrübeli öğretmenler başkentten (İstanbul'dan) getirilmiş. Eski ve çağdaş Grekçe ile yazı dersleri okutulan temel dersler: Öğrencilerden birkaçı beni ziyarete geldi. Onların ağızından Konstantinopolis (İstanbul) Yunancasının tatlı ve ince tonlarını duymak özel bir zevkti. Bunu okullarında öğrenmişler. Ama, bu çocukların anne ve babaları kendi mahalli ağızlarını konuşuyorlar ve tercümanım, bu dili (modern Grekçeyi) çok iyi bilmesine rağmen, onlarla anlaşamıyor.¹¹⁰

H. Southgate'in zevkle anlattığı bu hadise, hem Gümüşhane hem de Doğu Karadeniz'in 19. yüzyıl tarihi bakımından çok ciddi bir probleme işaret etmektedir. Bu problem iki yönlüdür: Birincisi, Yunan asıllı olmayan çocuklara ve onların mensup bulunduğu cemaate Yunanlılık şuurunu vermek için başlatılan Helenleştirme akımıdır. İkincisi ise, Osmanlı fethi ve ondan evvel Müslüman olmuş aile ve kişilerin, önce Yunan ve peşinden Hıristiyan yapılması faaliyetidir. Nitekim, bu teşebbüslerin epeyce başarıya ulaştığı da bilinmektedir. Mesela, Gümüşhane, Osmanlı Türklerinin koyduğu

107 Kozana, 2003 yılına kadar Gümüşhane'ye bağlı Yeşildere (Haşara) köyünün ilk mahallesi olup, Koroş dağının eteğindedir. Yeşildere köyü, 1995 yılı Haziran ayında "Yeşilyurt (Kozana)" ve "Yeşildere" adlarıyla iki ayrı köye ayrılmıştır.

108 Mehmed Ali Aynî, "Anadolu'da Hıristiyanlar", İntikâd ve Mülahazalar, İstanbul 1339, s. 242-243.

109 Bu husustaki bazı veri ve tartışmalara bk. Tozlu, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, s. 8-9, 123-125.

110 *Horatio Southgate*, Narrative of A Tour Through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia, I, New York 1840, s. 166.

Türkçe bir ad olduğu halde, bunun Grekçe bir kelime olan Argyropolis'ten tercüme edildiğinin yayılması, en tipik bir örnektir.

Gümüşhane'ye bağlı Krom'da ve Maçka'ya tabi bir kısım, gayrimüslim köylerle çevrili olan yerlerde batıl itikatların tashihi için 7 adet iptidai mektebi açılması düşünülmekteydi. Batıl itikat meselesinin ortadan kalması için ahalinin mektep tesisi beklenemezdi. Bu sebeple mahalli yönetim vilayet maarif bütçesinden eksik kalması durumunda da rüştiye muallimlerinin maaşlarından yapılacak tasarrufla buralara okul tesis edilerek, muallim gönderilmesi için çalışma başlatmıştı. Okullar için gerekecek meblağ senelik 13.200 kuruştur.¹¹¹

Bu konuda verilecek bir örnek daha durumu açıklamaya yetecektir. Birinci Büyük Savaş'tan sonra Rumlar tarafından ortaya atılan Pontos meselesi sırasında, Anadolu Ortodoks Hıristiyanlar, Kayseri'de toplanarak bir karar almışlardı. Bu toplantıda kendilerinin Türk Ortodoks olduklarını ilan eden metropolitler, artık bundan sonra kiliselerinde Rumca ayin yapılmamasını, İncil'in Türkçe yazılıp okunmasını ve mekteplerde çocukların Türkçe eğitim almasını kararlaştırmışlardı. En önemlisi de, kiliselerine yol lanacak papazların kesinlikle Türk asıllı olmasını istemeleri ve bunu fiile geçirmekteki ısrarlarıydı. Yani, Fener patrikhanesinden papaz yollanmasını asla istemiyorlardı. Yine bu kararlar cümlesinden olmak üzere, "daskal" denilen mektep öğretmenlerinin de katiyetle Türklerden seçilmesi hususunda ittifak edilmişti. Papa Eftim'in reisliğinde alınan bu kararlara, Gümüşhane Metropolitisi Yervasyos Efendi de imza atmıştı.¹¹²

4) Gümüşhane Sancağında Eğitimin Durumu

Trabzon Maarif Müdürü Ziver Bey, 1900 yılı için hazırladığı Salname'de, vilayetteki eğitim durumunu yüzdeleriyle birlikte kaydetmiş ve bu vakıya da değinmiştir. Onun bir yetkili olarak verdiği bilgiye göre, Trabzon vilayetindeki 900.000 Müslüman'ın eğitim durumu şöyledir: Trabzon sancağı ve buraya bağlı kazalarda erkeklerin % 12'si bayanların % 5'i, Canik (Samsun) sancağında erkeklerin % 13'ü bayanların % 5'i, Lazistan sancağında erkeklerin % 16'sı bayanların % 8'i ve Gümüşhane sancağında erkeklerin % 11'i bayanların da % 3'ü tahsillidir.

Aynı kayıtlara göre, 221.000 nüfuslu Hıristiyanların durumu da şöyledir: Trabzon sancağında erkeklerin % 17'si bayanların % 3'ü, Canik sancağında erkeklerin % 13'ü bayanların % 6'sı, Lazistan'daki erkeklerin % 12'si bayanların % 4'ü ve Gümüşhane sancağındaki erkeklerin %29'u bayanların da % 22'si okumuştur.¹¹³

111 Trabzon Maarif Müdüriyeti tarafından, Maarif Nezaretine gönderilen 28 Mayıs 1905 (23 Rebiyülevvel 1323) tarihli tahrirat, BOA, MF. MKT, 866/11; BOA, Y. MTV, 209/89. Bu hususta ayrıca bk. Ahmet Türkan, *Osmanlı'da Kripto Hristiyanlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 144-150.

112 Bu hadiselerin uzun bir seyri vardır. Teferruatına bk. M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, 2. baskı, İstanbul 1996, s. 242-249.

113 *Salname-i Vilayet-i Trabzon, 1316*, Defa 17; s. 315-316; *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, 1. Sene*, s. 111.

Trabzon vilayetinin tamamı dikkate alınır, gayrimüslimlerin en çok okumuş olduğu yer Gümüşhane sancağıdır. Buna karşılık Müslümanların tahsil nispeti düşüktür. Müslümanların bugünkü âdetlerini daha o zaman kazanmış olmaları, herhalde yadırganmayacaktır. Fakat, aynı şey vilayetin tamamı için vakidir.

Trabzon Valisi Kadri Bey, hemen her bakımdan memleketin problemleriyle alakadar olmuş ve bu arada eğitime de hassasiyet göstermişti. Nitekim, onun valiliği sırasında çıkarılan vilayet yıllıkları, oldukça detaylıdır. Bunların en iyileri de, 1316 (1898-1899) ve 1320 (1902-1903) yıllarına ait olanlardır. Yukarıdaki istatistikler 1316 yıllığından aktarılmıştı. 1320 yıllığında ise, vilayetin tamamında bulunan her türlü mektep ve bunlar hakkında açıklayıcı cetveller vardır. Bu cetvellerde Müslüman ve gayrimüslimlerin yanı sıra, yabancı okullarına da yer verilmiştir.

1902 yılı itibarıyla Gümüşhane’de 2 adet rüştiye mektebi vardır ve bunların 171 erkek öğrencisi bulunmaktadır. Aynı yıl, Gümüşhane sancağının tamamında Müslümanlara ait 92 bayan iptidaisinde 1.631 talebe vardır. Erkek iptidailerinin adedi ise 171 olup, toplam 5.009 öğrenci okumaktadır. Anlaşılacağı üzere 1902 yılında, Müslümanların 92 bayan iptidaisinde 1.631 talebe varken: ikisi rüştiyeye 171’i iptidai olmak üzere, toplam 173 erkek mektebinde de 5.180 öğrenci okumaktadır.¹¹⁴

Aynı yıl, sancağın tamamında gayrimüslim erkeklere ait 4 rüştiye mektebinin 623 talebesi varken; bayanların 3 rüştiyesinde 411 öğrenci bulunmaktadır. Yine gayrimüslimlerin 42 iptidai mektebinde 2.842 erkek ve 34 bayan iptidaisinde 2.411 bayan talebeye eğitim verilmektedir. Gayrimüslimlerde iptidai ve rüştiye olmak üzere, toplam 46 erkek okulunda 3.465 erkek talebe, 37 bayan okulunda da 2.822 bayan talebe vardır. Bu kayıtlara göre, Gümüşhane sancağında yabancılara ait hiçbir okul bulunmamaktadır.

Bu istatistiklerden sonra, sancağın toplam nüfusu ve bu nüfus içerisinde Müslüman ve gayrimüslimlerin tahsil nispetini tespit etmek de faydalı olacaktır. Hicri 1320 (1902-1903) yılına ait salnameye göre, Gümüşhane sancağında toplam 89.240 Müslüman yaşamaktadır. Bunların 45.451’i erkek 43.789’u da bayandır. Müslümanların tahsilli sayısı 6.811’dir. Bunlardan 5.180’i erkek 1.631’i de bayandır. Buradan çıkarılacağı üzere sancak genelinde erkeklerin okumuşluk oranı % 11 bayanların ise % 4’tür. Bu nispet sancak genelinde % 7 civarındadır. Gayrimüslim tebaaya gelince: Bunların toplam nüfusu 32.949 olup; 16.611’i erkek 16.338’i de bayandır. Genel nüfus içinde gayrimüslimlerin toplam okumuş sayısı 6.287 bayanların da 3.465’tir. Şu halde, sancak nüfusuna göre gayrimüslimlerin % 18’i tahsillidir. Bu durumda erkeklerin tahsil oranı % 20 bayanların da % 17’dir.¹¹⁵

Gümüşhane’deki durum böyle iken, Trabzon vilayetinin geneli itibara alındığında da eğitim-öğretim bakımından Gümüşhane’nin iyi bir yerde olmadığı görül-

---

114 *Salname-i Vilayet-i Trabzon, 1320*, Defa 20, s. 348-349.

115 20. yüzyılın başları için verilen bilgilere bk. *Salname-i Vilayet-i Trabzon, 1320*, Defa 20, s. 348-349.

mektedir. Bu bakımdan en kötü durumda olan Şiran kazası ahalisidir. Denilebilir ki, Şiran ahalisi okuma-yazma bilen birkaç insana bile muhtaçtır. 1879 yılında Şiran’da doğan ve bilahire müderris olarak uzun yıllar İstanbul’da görev yapan Ahmet Şiranî Efendi, memleketini anlatırken bu hususa bilhassa işaret eder. O, ilk çağlarını okuma yazmaya muhtaç insanlar arasında geçirmiş ve böyle yerlerde kalmanın hayrını hep duymuştur.¹¹⁶

Bu halle Cumhuriyet dönemine gelen Gümüşhane, bu devirde de çok önemsenecekatılımlara sahne olamamıştır. 1923 yılında Gümüşhane’nin merkezinde 10, köylerinde 24 ilkokul vardır.¹¹⁷Bu okulların 5’i kızlar, 29’u ise erkekler içindi.¹¹⁸Şehirdeki okullarda 20, köylerde de 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Bunlardan şehirdekilerde 450, köylerdekilerde 581 erkek talebe okumakta olup; yalnızca şehirdekilerden 20 erkek öğrenci diploma almıştır. Harf inkılabından önce Gümüşhane’de Arap harfleriyle okuma yazma bilenlerin sayısı 3.400’dür.¹¹⁹ Aynı yıl ayrıca Gümüşhane Lisesi’nin bünyesinde öğrenciye mahsus bir kütüphane ve mütalaa salonu açılmıştı.¹²⁰

Ancak O dönem Gümüşhane İlk Tedrisat Müfettişi olan Hüseyin Avni, mevcut okulların gelişigüzel bir şekilde dağıldığını ifade etmektedir. 20-30 nüfustan oluşan köylerde okul açılmış iken, 100 haneyi geçkin köylerde “bey” ve “ağa” bulunmamasından dolayı okul açılmadığından yakınmıştır. Mektep binalarının da perişan bir halde olduğunu ileri süren Hüseyin Avni’ye göre sancak merkezdeki kız okulu hariç diğer yerlerdeki kız mekteplerinin sırf reklam olsun diye açılmıştı. Mektep mezunu olup, bölgenin ihtiyaçlarını bilen bir muallime ve eğitime uygun bir bina tesis edilmediği müddetçe Ardası [Torul], Kelkit ve Şiran kaza merkezlerindeki kız iptidai mekteplerinin kapatılmıydı.¹²¹

Mektep binalarını ise şu şekilde tasvir etmekteydi:

Şiran merkezindeki dört dersaneli, bir kat, üstü toprakla örtülü; henüz tamamlanmamış bir binadan başka,sancağın tamamında mektep olarak inşa edilmiş bir müessese yoktur. Kelkit, Torul ve sancak merkezindeki mektepler eğitime uygun olmayan birer evden başka bir şey değillerdir. Bunlar yine ne ise bir dereceye kadar mektep ittihazına elverişli addedilebilir.

Köy mektebi dedikleri yerler; okuyan ve okutan için birermakteldir. Edreköyündeki mektebin dışındaki diğer bütün merkez ve mülhakat köy

116 AhmedŞiranî’nin hayatı, ilmi faaliyetleri ve işaret edilen vaziyet için bk. Selahattin Tozlu, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir İlimiyeli: AhmedŞiranî Efendi”. *Türkiye Günlüğü*, 48, Kasım-Aralık 1997, s. 42-59.

117 Vehbi Okay, *Cumhuriyetin 15inci Yılında Gümüşhane*, 1938, s. 61-64.

118 Hüseyin Avni, “Gümüşhane İlk Tedrisat Müfettişliğinin ([1338-[1339] Sene-i DersiyesineAid Umumî Raporu”, *Gümüşhane İrfan Yolunda İlk Adım*, 1/3, 31 Mayıs 1340, s. 6.

119 Vehbi Okay, *Cumhuriyetin 15inci Yılında Gümüşhane*, 1938, s. 61-64.

120 Hüseyin Avni, “Gümüşhane İlk Tedrisat Müfettişliği Raporu”, 1/3, s. 10.

121 Hüseyin Avni, “Gümüşhane İlk Tedrisat Müfettişliği Raporu”, 1/3, s. 6-7.

mektepleri, mektep şartlarını taşımadıkları gibi henüz inkişaf etmek üzere bulunan masum dimağları zehirleyecek, öldürecek, nirsuz karanlık, bir köy odası veya samanlıklardan ibarettir.

Tasavvur buyurulsun! Kışın dışarda faaliyet yapmak mümkün olmadığından köyün bütün çocukları ancak on kişi istiaabına müsait bulunan mektep denen bu maktellere toplanıyor. Saatlerce dışarıdan hiç bir veçhe temiz hava girmeyen bu kuytu yerde; balık istifi gibi birbiri üzerinde denecek kadar bir diğerine bitişiksurette oturuyor ve güya okuyor! Halbuki zehirleniyor; kafasını şişiriyor; dimağını kirletiyor! Netice olarak sabahtan mektebe aklı başında giriyor; akşam üzeri mektepten sersem ve yarı ölü bir halde çıkıyor!

Köylerdeki sâri hastalıkların önüne geçilememesi ve gittikçe yayılmasından mektep denen bu müesseseler mükemmel bir vasıta teşkil ediyor!

Ötede bir köy, mektep yapmağa kalkışıyor; bir kaç yüz lira ve hayli güç harcıyor; meydana yine böyle uygunsuz bir müessese çıkıyor.

Hükümet bunlara mani olmalı. Mektep yaptıracak köylere muktezi planı vermeli ve mektebin bu plan dairesinde inşasını kontrol ettirmelidir ki hem köylünün parası nafîle yere sarfedilmesin; hem de meydana gelecek bina mektebe, insan meskenine benzesin!¹²²

1925-26 ders döneminde Gümüşhane'deki okul ve buralarda eğitim verilen talebe sayısı şudur: 51 erkek ilkokulunda 1.393 erkek, 5 kız ilkokulunda 120 kız öğrenci vardır. Kaza merkezinde bir erkek orta mektep bulunmakta olup, 142 talebesi mevcuttur. Vilayetin tamamında 52 erkek okulunda 1.535 erkek, 5 kız okulunda da 120 kız öğrenci okutulmaktadır.¹²³

1929 yılında Gümüşhane'de 2 adet ilk tedrisat müfettişi, 1 maarif sicil katibi bulunmaktaydı. Aynı yıl Gümüşhane'de 32 okul ve bu okullarda görevli 11 baş muallim, 20 muallim, 12 muallim muavini görev yapmaktaydı.

Gümüşhane'de: Sadettin, Sorda, Süleymaniye, Mavrangel, Hayekse, Pekün, Tezene, Alansa, Haşara, Tekke, Edre, Kale mektepleri;

Kelkit'te: Kelkit, İlaç, Sadak, Posus, Köse, Günbatur;

Torul'da: Torul, Harşit, Kürtün, Koryana ve Zermut, Zığana, Soroyna, Uluköy;

Şiran'da: Şiran, Seydibaba, Korzaf, Kozağaç, Sarıca, Araköy mektepleri bulunmaktaydı.¹²⁴

Harf devriminden önce okuma yazma bilenlerin sayısı 3.400 iken, bundan sonra geçen on beş yılda önemli bir artış kaydedilememiştir. 1928-38 yılları arasındaki

---

122 Hüseyin Avni, "Gümüşhane İlk Tedrisat Müfettişliği Raporu", I/3, s. 7.

123 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, Ankara 1928, s. 172'den sonraki cetvel.

124 BCA, 30.10.00.00.134.964.2.2.

çalışmalar sonucu vilayette okuma yazma bilenlerin sayısı 13.595'e ulaşmıştı. Bunun 10.377'si erkek, 3.218'i bayandır. 1938 yılında vilayetin toplam nüfusu 203.857'dir.¹²⁵ Bu hale göre 1938 yılı itibarıyla okuma yazma bilenlerin toplam nüfusa oranı % 16 civarındadır. Ancak, 1923 yılındaki nüfusa Bayburt dâhil olmadığı halde, istatistiğe konu edilen 1928-38 yılları arasında Bayburt, Gümüşhane'ye bağlıdır. Görüldüğü gibi, 1938 yılındaki okuma yazma oranı, 1900 yılındaki oran kadar bile değildir.

Sonuç

II. Mahmud ile birlikte Osmanlı Devleti, ahalinin eğitilmesi işini asli vazifesi addederek modern eğitim kurumlarını yaygınlaştırmaya başlamıştır. Ancak geleneksek tarzda eğitim veren medrese ve sıbyan mekteplerini kapatamadığından dolayı Cumhuriyet'e kadar ikili bir eğitim anlayışı var olmuştur. Taşrada mekteplerin yaygınlaşması Sultan Abdülaziz ile başlamıştır. Ancak eğitim müesseselerinin çoğalması II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında olmuştur. Gümüşhane'deki rüştiye haricindeki mektepler daha ziyade II. Abdülhamid döneminde açılan mekteplerdir. Kızlar için açılan rüştiye ve Gümüşhane erkek idadisi ise Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra açılan okullardandır.

Gümüşhane'de eğitimin yaygınlaşması oldukça sorunlu olmuştur. Ahalinin eğitim konusunda çok istekli olmasına rağmen devletin ekonomik olarak zor durumda olması, bu küçük Anadolu kasabasına eğitim hizmetlerinin ulaşmasını geciktirmiştir. Gümüşhane nüfusunun az olması da diğer bir sorundu. Sınırlı malî kaynakları kalabalık yerlerdeki mekteplere harcamayı tercih eden devlet, Gümüşhane'deki okul açma taleplerini uzun bir müddet dikkate almamıştır. Ancak sorun olan bölgelerde, nüfusun azlığına bakılmaksızın bu politikadan çoğu zaman vaz geçilmiştir. Mesela Torul'da itikadî bir takım sorunların olması buraya mektep açılmasını hızlandırmıştır.

Gümüşhane'de misyoner okullarının olmaması da buradaki okullaşmaya etki etmiştir. Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın ikinci yarısında misyoner okullarıyla rekabet edebilmek için birçok yerde okul açmıştı. Gümüşhane'de misyonerlere ait okulların bulunmayışından dolayı devlet eğitim hususunda endişeye kapılmamıştı.

II. Abdülhamid zamanında modern eğitim kuramlarına verilen önemden, kısmen Gümüşhane'nin de istifade etmeye başladığı görülmektedir. Modern okullar kavramı üzerinde durulmasının sebebi; bu okulların 19. yüzyıl sonu ve 20. asır başlarında Türkiye'deki yeni değişimde üstlendikleri roldür.

İnceleme sahasında eğitimle ilgili bir diğer husus muallim meselesiydi. Burada açılan okullara muallim bulunamamış, bulunsa dahi maaş yetersizliği ve bölgeye alışamama gibi gerekçelerle gelenlerin büyük bir kısmı bölgeden ayrılmıştı. Bu muallimlerden bir kısmı da iyi eğitim almamış yetersiz kimselerdi. Ancak yetişmiş eleman azlığından dolayı bu gibiler mecburen istihdam ediliyordu.

¹²⁵ Okay, *Cumhuriyetin 15inci Yılında Gümüşhane*, s. 64-65.

Her Őeye rağmen Gümüşhane yöresinde özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılan eğitim yatırımları neticesinde bir okur yazar kitlesi ortaya çıkmıştı. Buna rağmen Trabzon vilayetinin eğitim hususundan en kötü durumda olan sancağı Gümüşhane idi. Bu haliyle Cumhuriyet'e intikal eden Gümüşhane, Cumhuriyet döneminde açılan yeni okullarla okuma yazma düzeyini dahi uzun bir süre istenilen düzeye yükseltememişti.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret MektubîMühimme Kalemi (A. MKT. MHM), 284/29.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 2030/152224.

Dahiliye İdari Kısım Evrakı (DH. İD), 214/10.

Evkaf Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (EV. MKT), 2215/11; 2215/24.

İrade-i Dahiliyye (İ. DH), 517/35188; 673/46888.

İrade-i Maarif (İ. MF), 20/18; 22/8.

İrade-i Meclis-i Vâlâ (İ. MVL), 409/17768.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF. MKT), 10/145; 14/6; 27/27; 22/153; 27/205; 32/22; 34/90; 36/34; 36/119; 41/39; 45/76; 46/143; 47/201; 51/76; 60/158; 61/18; 62/31; 66/8; 73/40; 86/69; 86/103; 87/69; 98/55; 98/62; 100/12; 101/127; 103/108; 117/46; 117/131; 123/69; 127/73; 129/5; 129/60; 133/15; 162/18; 162/23; 164/51; 164/114; 165/143; 169/41; 187/53; 201/25; 205/23; 285/3; 308/30; 313/9; 316/19; 348/52; 350/28; 353/5; 361/32; 381/54; 357/58; 409/26; 436/59; 448/4; 466/30; 470/1; 473/17; 475/57; 477/52; 510/37; 535/6; 618/38; 688/25; 694/2; 726/47; 758/3; 764/64; 768/63; 796/78; 814/50; 824/21; 863/11; 866/11; 928/72; 967/23; 1015/66; 1026/42; 1034/70; 1048/15; 1052/18; 1056/47; 1060/21; 1065/72; 1085/65; 1104/23; 1125/31; 1133/36; 1150/30; 1164/6; 1198/44; 1221/8.

Meclis-i Vükelâ Evrakı (MV), 233/9.

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL), 718/22.

Yıldız Evrakı Sadaret Resmî Marûzat (Y. A. HUS), 274/85.

Yıldız Evrakı Mütenevvi Maruzat (Y. MTV), 209/89.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.10.00.00.134.964.2.2.

Kitap, Makale, Süreli Yayın vd.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2014.

Aynî, Mehmed Ali, “Anadolu’da Hıristiyanlar”, İntikâd ve Mülâhazalar, İstanbul 1339.

Hüseyin Avni, “Gümüşhane İlk Tedrisat Müfettişliğinin ([1]338-[1]339) Sene-i DersiyyesineAid Umumi Raporu”, *Gümüşhane İrfan Yolunda İlk Adım*, I/3, 31 Mayıs 1340, s. 6-7.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Birinci Devre, 104, cilt 2, 9 Mayıs 1327.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1299, Defa 9.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Birinci Sene 1316; Üçüncü Sene 1318; Dördüncü Sene 1319; Altıncı Sene, Darü’lHilafeti’lAliyye, 1321.

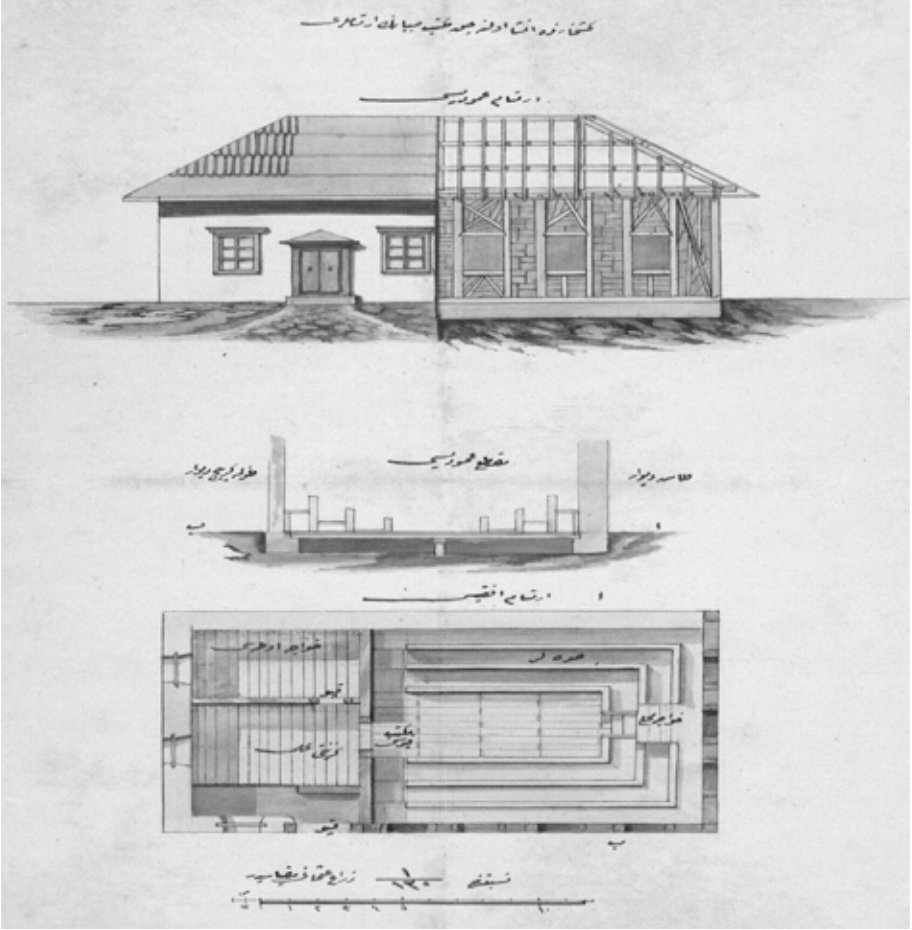
Salname-i Vilayet-i Trabzon, 1286, 1. Defa; 1292, 7. Defa; 1294, Defa 9; 1296, Defa 11; 1305, Defa 13; 1316, Defa 17; 1320, Defa 20.

- Southgate, Horatio, *Narrative of A Tour Through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia*, I, New York 1840.
- Okay, Vehbi, *Cumhuriyetin 15inci Yılında Gümüşhane*, 1938.
- Şahin, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, 2. baskı, İstanbul 1996.
- Tozlu, Selahattin, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir İlmîyeli: AhmedŞiranî Efendi”. *Türkiye Günlüğü*, nu. 48, Kasım-Aralık 1997, s. 42-59.
- Tozlu, Selahattin, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998.
- Türkan, Ahmet, *Osmanlı'da Kripto Hristiyanlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Ürkmez, Naim, “Şiran Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 44, Aralık 2015, s. 73-94.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, Ankara 1928.

Ekler

Ek 1: Gümüşhane'de İnşa Edilen Sıbyan Mektebi

Ek 2: Torul'un Santa Köyünde İnşa Edilmesi Planlanan Rum Mektebi

Ek 3: Torul'un Santa Köyünde İnşa Edilmesi Planlanan Rum Mektebinin Krokisi

